

श्री साइलीला

या अंकांत—

- १ मानवाचें चंद्रलोकावर पदार्पण
- २ गुरु होण्याची आकांक्षा नको !
- ३ निर्भय व्हा !
- ४ धर्मदृष्ट्या भारताचें वैशिष्ट्य
- ५ माझ्या कांहीं संस्मरणीय आठवणी
- ६ जीवनांत गीता ग्रंथाचें महत्त्व
- ७ साक्षात्कार
- ८ दुसरा डोळा कधीं उघडणार ?
- ९ Sai Devotion—then and now
- १० श्रीगोंदवलेकर महाराजांच्या
हितोपदेशाच्या गोष्टी

श्री सा ई वा क्सु धा

अनेक जन्मींच्या पुण्याईमुळें तुम्हाला नरदेहाची प्राप्ति झालेली आहे. या देहांत जीव आहे तोंवर प्रत्येक घटकेचा सदुपयोग करण्याकडे आपण सारे लक्ष पुरवावें. कारण गेलेली घटका परत येणार नाही. या नरदेहाची महती सदोदित पुण्यकृत्यें करून तुम्ही वाढविली पाहिजे. कितीही भगीरथ प्रयत्न केले तरी नरदेहाची प्राप्ति होणें नाहीं. तेव्हां हा देह मातीच्या मोलाने फुकट दवडूं नका. तो सुवर्ण मोलाचा व्हावयासाठीं झटा.

—श्रीसाईसचरित

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचें अधिकृत मासिक.]

वर्ष ४८ वें]

ऑगस्ट १९६९

[अंक ५ वा

: संपादक :

श्री. द. दि. पाटणकर

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ,
प्लॉट नं ८०४ बी, दादर, मुंबई १४.

मानवाचें चंद्रलोकावर पदार्पण

प्रिय वाचक—

मारीन पन्नग मि फोडिन शेवटाळू ।

भूगोल हा उलथितां मज नाहिं वेळू

गेल्या महिन्याच्या सोळा तारखेस या जगांत एक अभूतपूर्व नि अनन्य-साधारण अशी घटना घडून आली. मानवानें चंद्रलोकाच्या पुण्य भूमीवर आपली पावले उमटविलीं आहेत ! केवढी ही महत्त्वाची घटना ! आजवर या जगांत मानवाने कोणीही आश्चर्यानें तोंडात बोटें घालावी असे पराक्रम गाजविले आहेत नाहीं असें नाहीं. कोलंबसाने अमेरिकेचा शोध लावला ! तेनसिंगने हिमालयाचे अत्युच्च शिखर पादाक्रांत केलें. तसेंच गॉलिलिओनें सर्वांत मोठी दुर्विण सुमारें साडे तीनशे वर्षांपूर्वी (१६०९) रात्रंदिवस खपून तयार केली व तिच्यातून चंद्राचें व चंद्रभूमीचें दर्शन घेतले नि इतरांता घडविले; परंतु पृथ्वीवर राहून दुर्विणीच्याद्वारे चांदोबाचे दर्शन घेणें हें वेगळें, आणि प्रत्यक्ष चंद्रलोकावर उड्डाण करून चंद्राच्या भूमीवर पदार्पण करणें व तेथील प्रस्तर, माती खिसे भरून घेऊन येणें वेगळे. या दोहोंत जमीन अस्मानाचे अंतर आहे.

लहानपणी सुमारें पन्नास वर्षांपूर्वीच्या काळांत 'केरळकोकिळ' नामक मासिकांत एका लेखकानें इंग्रजी ग्रंथाच्या आधारें लिहिलेली 'चंद्रलोकींची सफर' ही खळबळ उडवून देणारी लेखमाला वाचल्याचें आम्हांला स्मरतें. चंद्रलोक कसा असेल, तेथें गेल्यावर काय काय पहायला मिळेल याची काव्यात्मक व कल्पनारम्य वर्णनें त्या लेखमालेंतून वाचकांनीं वाचलीं. त्या केवळ कवि-कल्पना होत्या; तरीही त्या कितीतरी चित्थरारक नि मानवाला विचार करायला लावणाऱ्या अद्भुतरम्य होत्या.

आणि आतां काय ? तिघे शूर अंतराळवीर अपोलो—११ या विमानांत बसून ठरलेल्या वेळेंत चंद्रलोकावर जाऊन पोहोंचले, त्या लोकाची भूमि

कशा प्रकारची असते, तेथे गेल्यावर काय वाटते, तेथे माती, दगड कशा प्रकारचे असतात हे सर्व पाहून व अनुभवून त्याच विमानांतून अंतराळ प्रवास यशस्वी रीतीने संपवून परत आपल्या मायदेशी सुखरूपपणे येऊन पोहोचले आहेत. मानवाच्या पराक्रमाची, सोशिकपणाची, बुद्धिमत्तेची नि सेकंदाचाही फरक न पडून देता बरोबर पूर्वनियोजित योजनेप्रमाणे सर्व कार्यक्रम व्यवस्थितपणे पार पाडण्याच्या कौशल्याची ही परिसीमा आहे !

जे अशक्य, अतर्क्य, नि अनन्यसाधारण ते मानवाने प्रत्यक्षांत घडवून आणिले आहे. मानव मनांत आणले तर असाध्य ते साध्य कसे करून दाखवू शकतो त्याचे हे धगधगीत व जबरदस्त धक्का देणारे उदाहरण आहे. आर्मस्ट्रॉंग व एडविन या दोघांनी अगदी ठरलेल्या वेळी चंद्रभूमीवर पदार्पण केले ही बातमी समजतांच जगांतील प्रत्येकजण पुलकित झाला, हर्षभराने नाचू लागला तो उगाच नाही. हा अभूतपूर्व आनंद कुठे ठेऊ आणि कुठे नको, असे त्याला होऊन गेल्यास नवल नाही.

खरोखर, तुम्ही आम्ही सर्वजण महाभाग्यवान की ही अद्भुत घटना आपण ऐकत आहोत व टेलिव्हिजनद्वारे पहातही आहोत. मानवी कर्तबगारीची ही परिसीमा समजली पाहिजे. या जगांत मानवाला अशक्य असे काही नाही. "मारीन पन्नग मि फोडिन शेषटाळ, भूगोल हा उलथितां मज नाही वेळ" हे मानवाच्या कर्तबगारीचे मोजमाप घेणारे चरण आता बदलावे लागतील.

योगी किंवा सिद्धपुरुष असतात त्यांनी साधनेच्या सहकाराने देवाला प्रसन्न करून घेऊन काही सिद्धि प्राप्त करून घेतलेल्या असतात. त्यांच्या बळावर त्यांना थरारक चमत्कार करून दाखविता येतात; परंतु अमेरिकन अंतराळ महावीरांनी चंद्रलोकावर आपली पावले प्रत्यक्षपणे रोवण्याचा जो शास्त्रीय चमत्कार करून दाखविला त्याने आज-वरच्या सर्व ठायींच्या नि सर्व प्रकारच्या चमत्कारांवर मात करून दाखविली आहे. त्या सर्वांवर या चमत्काराने सोन्याचा नव्हे तर मौल्यवान हिऱ्यांचा कळस चढविला आहे.

अमेरिकन वीरांनी हे जे अभूतपूर्व यश मिळविले, त्याचे परिणाम फार दूरवर पोहोचणारे आणि शास्त्रीय जगांत महान् क्रांति घडवून आणणारे आहेत.

त्याचे परिणाम कुठवर पोहोचतील व त्यामुळे जगांत कोणकोणत्या क्षेत्रांत क्रांति घडवून येईल, हे आजच सांगतां येणें कठीण असलें तरी त्यामुळे या जगांत अवाढव्य असें कांहींना कांहीं घडून येणार हें निश्चित.

मानव चंद्रलोकावर जाऊन पोहोचला. चंद्रभूमीवर हिंडला फिरला ही केवढी अघटित घटना आहे. चंद्राबद्दल भारतीय लोकांतच नव्हे तर सर्व जगांतील लोकांत किती नानाविध रम्य कल्पना रूढ होऊन राहिल्या आहेत. नाना प्रकारचे कविसंकेत चंद्राला चिकटले आहेत. चंद्रावर सर्व देशांतील कवींनी किती काव्यें रचिलीं आहेत.

चंद्र म्हणजे सौंदर्याचा पुतळा, सौजन्य, सौम्यता व शीतलता म्हणजे चंद्र ! पौर्णिमेचा पूर्ण चंद्र पाहून कोणाचें हृदय उचंबळत नाही ? कोणाच्या प्रेमसागराला व कोणत्या सागराला उचंबळणाऱ्या लाटा येत नाहीत ? साऱ्या कवींनी व लेखकांनी चंद्राला वाटेल तसा नि वाटेल तेथें ढवळून काढलेला आहे !

आकाशीचा चांदोबा हाती यावा म्हणून कोणी कितीही गडबड नि घडपड केली तरी तें आकाशीचे दैदीप्यमान सौंदर्य आकाशांतून कधीकाळी कोणाच्या हाती का येणार आहे ? असें आजवर आम्ही समजत आलों तें निखालस खोटें असल्याचें तीन अमेरिकन वीरांनी दाखवून दिलें आहे. “असाध्य तें साध्य, करितां सायास ” तंतोतंत पटवून दिलें आहे.

श्रीरामचंद्रानें बाळपणीं मला चंद्र हवा असा हट्ट धरला होता म्हणतात. आणि कोणत्याही काळांतील मुलांनी तशा प्रकारचा हट्ट धरला तर त्यांत नवल नाहीं; चंद्र मागणें म्हणजे अशक्य गोष्टीची मागणी करणें. परंतु आतां तशी मागणी कोणी करणार नाहीं. कारण मानवानें चंद्रलोकावर पदार्पण करून अशक्य गोष्ट शक्य करून दाखविली आहे.

मानवानें चंद्रलोक एकदांचा गांठला; परंतु त्यासाठीं त्याला केवढा प्रयास करावा लागला आहे व किती अब्जावधि रुपयांचा चुराडा करावा लागला आहे ! यांतून पुढें काय निष्पन्न होणार असेल तें होवो आणि कांहीं ना कांहीं क्रांतिकारक निर्मिती होणारच परंतु या बाबतींत एक गोष्ट लक्षांत ठेवणें जरूर आहे. ती कोणती ? या घडामोडीशीं रशिया व अमेरिका या दोन राष्ट्रांचा संबंध आहे. कोण श्रेष्ठ ? शास्त्रीय जगांत सरशी कोणाची ? शास्त्रीय

ज्ञान, अत्यंत उच्च असें शास्त्रीय ज्ञान व तज्ञ शास्त्रज्ञ, कोणत्या राष्ट्राजवळ आहेत ? या जगावर प्रभुत्व कोण गाजवू शकेल ? हा सर्वांपुढें रशिया आणि अमेरिका यांनीं सवाल टाकलेला आहे. गेलीं दहा वर्षे रशिया चंद्रलोक गांठण्यासाठीं आटोकाट प्रयत्न करीत आहे. त्या पायीं किती कोटी अब्ज नि खर्च रुपयांचा चुराडा झाला व त्यापायीं किती माणसें मृत्यूला कवटाळून नामशेष झालीं हें सांगणें कठीण आहे. गेलीं ७१८ वर्षे या क्षेत्रांत अमेरिकाही घडपडत असली तरी रशिया त्या क्षेत्रांत सतत आगेकूच करीत चालला होता, परंतु या वेळी मात्र फारसा गाजाबाजा न करतां अमेरिकेनें आपले अंतराळ वीर चंद्रलोकावर पाठविले नि ते चंद्रलोक गाठून तेथें स्मृतिचिन्हे ठेऊन यशाचा झेंडा रोवून व तेथील दगडमाती घेऊन आले आणि मागोमाग रशियानें पाठविलेलें विमान कुठें गेले त्यांचा पत्ता नाही !

कसेंही असो; या जगांतील तीन वीरांनीं चंद्रलोक यशस्वी रीतीनें गाठून परतीचा प्रवासही बरोबर एक आठवड्यांत संपविला आहे. त्यांना घावे तेवढे धन्यवाद थोडेच होतील.

प्रिय वाचक हो ! चंद्रलोकावर मानवाचें पदार्पण ही वर म्हटल्याप्रमाणें एक अनन्यसाधारण घटना आहे. तिला आधिभौतिकच नव्हे तर आध्यात्मिक दृष्टीनेंही अतीव महत्त्व आहे. या पुढील ८११० वर्षांच्या काळांत त्या पुढील म्हणजे मंगळ, गुरु किंवा शुक्र या ग्रहांच्या पृष्ठभागावरही पदार्पण करण्यांत मानव यश मिळविण्याचा दाट संभव आहे. आज तरी भूलोक व चंद्रलोक यांचा संबंध जोडला गेला आहे. या संबंधांतून यापुढील काळांत कोणकोणते शोध लागतात व कोणकोणत्या घटना घडून येतील हें आजच सांगतां येणें कठीण आहे. परंतु आतां विश्वाचें कोडें उकलण्याचा मार्ग मोकळा झाला आहे. ज्यांनीं हें क्रांतिकारक स्थित्यंतर घडवून आणिलें त्या तिन्हीं चंद्रवीरांचें पुन्हा एकवार अभिनंदन करून लेखणी खाली ठेवतो.

—संपादक

गुरु होण्याची आकांक्षा नको !

सत्शिष्य बना

—अप्पाराव

तुमच्याठायीं जें कांहीं सामर्थ्य आहे, जी कांहीं सत्ता, महत्ता तुम्हांला प्राप्त झाली आहे तें सामर्थ्य व ती सत्ता महत्ता तुमच्या वाढ्यास भगवंताकडून आलेली आहे. तिचा बापर तुम्हीं स्वतःचा मोठेपणा वाढविण्यासाठी किंवा दुसऱ्यावर अधिकार गाजविण्यासाठी नाहीं करावयाचा. तिचा उपयोग दुसऱ्यांच्या सेवेसाठी करावयाचा. ती भगवंताची सेवा होय. तुम्हीं दुसऱ्यांच्या उपयोगी पडावे व त्यांना सुखी करावे यासाठी ईश्वर तुम्हांला संपदा व सत्ता महत्ता देऊन पहातो. त्यांचा योग्य प्रकारें तुम्हीं उपयोग करता कीं नाहीं हें तो पहात असतो. त्याच्या अपेक्षेप्रमाणें वागूं लागलां तर तुमचें तें दैवी सामर्थ्य कमी न होतां वाढत जाईल. दुरुपयोग केल्यास त्याची खच्ची होत जाईल हें निश्चित समजा. अहंकार बिलकूल बाळगूं नका. जें कांहीं ऐश्वर्य नि गुणसंपदा भगवत्कृपेनें तुमच्या वाढ्यास आली असेल ती नम्रतापूर्वक त्याच्याच चरणीं अर्पण करा. तुमच्याकडे कोणीही येवो. त्याला आपलें श्रेष्ठात्व जाणवूं नका. मी कोणी तरी मोठा माणूस किंवा तुमचा गुरु होण्यास पात्र आहे अशी जाणीव त्याला होऊं देऊं नका. त्याच्यापुढें भगवंताचें नाव ठेवा. तो कर्ता करविता या जाणिवेनें वागा. तुमच्या पूजेसाठी कोणी कितीही मौल्यवान वस्तू आणल्या तरी यांचा हव्यास न बाळगता त्या वस्तू तुम्हीं भगवंताच्या चरणीं अर्पण करून मोकळे व्हावे. तुम्हीं त्या वस्तूंची बिलकूल लालूच बाळगूं नका. लालूच बाळगलीत म्हणजे तुमचें पतन झालें असें समजा. तुम्हीं लालूच बाळगायची ती फक्त त्याच्या चरणकमलांची. त्यांच्याइतकें श्रेष्ठ या जगांत दुसरें कांहीं नाहीं हें नेहमीं ध्यानांत बाळगा. तुमच्या ठायीं ज्या शक्ति

संचरल्या आहेत त्यांचा उपयोग असा करा कीं, जेणेकरून तुमच्या सन्निध येणारे लोक भगवंताकडे वळतील व त्याच्या नामस्मरणांत रंगून जातील नि अशरीतीने कृतार्थ होतील.

हैं पहा ! तुम्हीं कोणत्याही परिस्थितींत कोणाचाही गुरु होण्याची अभिलाषा बाळगूं नका. नेहमीं नम्र शिष्य होण्यासाठीं झटा. नको तो मोठेपणा मुंगी होऊन साखर खाणें चांगलें ! त्यामुळें तुमच्याठायीं आपोआप भलेपणा व थोरपणा येईल. ईश्वरी प्रेरणेनें तुमच्या वाढ्यास गुरुपण आलेंच तर सावधानतेनें वागा. तें उच्च स्थान शोभविण्याची फार मोठी जबाबदारी तुमच्या शिरावर येऊन पडलेली असते. माणसानें फार सावधानतेनें वागावें लागतें. तुमचें आचरण, बोलणें, चालणें, वागणें सारें कांहीं शुद्ध, पवित्र व कोणालाही न दुखविणारें असावें. सदा सर्वकाल अशी प्रार्थना करीत रहा कीं माझ्या हातून अपकारक वर्तन न घडो. अनुद्वेगकारक असा एकही शब्द मुखावाटे बाहेर न पडो. कोणच्याही मनांत अशुद्ध व अमंगल भावना जागृत न होवो. माझ्या हातून अनीतिकारक व अत्याचारी असें कृत्य कधींही न घडो अशी त्याची प्रार्थना करा. आपल्या शिष्यांनीं जसें वागावें असें तुम्हांला वाटतें तसें आचरण तुमच्याकडून घडू द्या.

जी पूजा अर्चा भगवंताची व्हावी, जो मानमरातब त्याचा, ती पूजाअर्चा नि तो मानमरातब तुमच्या वाढ्यास आला तर त्यापासून दोन पावलें दूर रहा. नकोच त्याचा स्वीकार. कोणत्याही कारणामुळें कोणी तुम्हांला भगवंताच्या उच्चासनावर बसवूं लागला तर त्याला विनयपूर्वक व अंतःकरणपूर्वक विरोध करा. तें स्थान माझें नव्हे; भगवंताचें, याची जाणीव बाळगा व दुसऱ्यांनाही त्या गांठीची जाणीव करून द्या. त्यांत तुमचें व इतरांचें कल्याण आहे. त्या पतनाच्या चार्गानें तुम्हीं जाऊं नका.

निर्भय व्हा

:...एक बहुमोल गुण.....:

:—ले. अप्पाराव

या जगांत ज्याच्यापासून आम्ही सावध रहावे व ज्याचें भय वाटतें असें जर कांहीं असेल तर तें म्हणजे प्रत्यक्ष भय हेंच होय. भीति हा समाजाला मिळालेला एक शाप होय. आमच्या अवनतीचा जर कोणता कणा असेल तर तो म्हणजे भीति हाच होय.

लोकांचें तेंच आश्रयस्थान आहे. आकाशांत काळे ढग दिसले म्हणजे आम्ही घाबरून जातो. परंतु काळ्या ढगानाही रुपेरी कडा असते हें आपण विसरतो. आकाशांत गडगडाट होतो आणि तात्पुरतें वादळ निर्माण होतें; परंतु त्या वादळा नंतर विविध रंगी व नयनरम्य धनुष्यबाण प्रगट व्हायचें असतें हें आपण विसरतो.

जे निर्भय असतात व अचाट धैर्यशाली असतात तेच आकाशांत दूरवर भरान्या मारूं शकतात. आकाशांतील तेजस्वी तारकापुंज तेच हस्तगत करूं शकतात. कसं होईल, काय होईल याची जे विवंचना करीत बसतात व ज्यांना धोका पत्करायचा नसतो, त्यांच्या वाढ्यास यश कधींही येत नाहीं. ज्यांची धोका पत्करण्याची तयारी असते जे निधड्या छातीनें परिस्थितीशीं सामना देण्यासाठी पुढें सरसावतात त्यांच्या गळ्यांतच यशोदेवता माळ घालीत असते.

रजपूतरत्न राणा प्रताप हा निर्भयतेचा महान आदर्श होता. अकबरसारख्या महान सम्राटाच्या अफाट सैन्याशीं मुकाबला करायला तो निर्भयपणें पुढें सरसावला ! केवढी त्याची छाती ! शेवटी हळदीघाट येथें त्याच्या वाढ्यास पराभव आला. येईना का. त्या पराभवाचें काय ? तो पराभव त्यांचा नव्हें. तो अकबराचा

होता. आज इतिहासांत प्रतापचें नांव सुवर्णाक्षरांनी लिहिलें गेलें आहे, कां ? कारण त्याची निर्भयता.

निर्भयतेच्या दृष्टीनें पहातां दुसरें प्रामुख्याने घेण्याजोगें नांव म्हणजे म. गांधीजीचें. गांधीजी हे दुसरे महापुरुष. त्यांना भय कसलें तें ठाऊक नव्हतें. भयावर संपूर्णपणें विजय मिळविणारे त्यांच्यासारखे तेच. भित्रेपणावर त्यांनी संपूर्णपणें जय मिळविला होता. ते अनत्याचाराचे महान पुजारी होते; परंतु निर्भयता हा त्यांच्या ठायी असलेला फार मोठा गुण होता. अत्याचार आणि भय यांत तुम्ही काय पत्कराल ? त्यांनी उत्तर दिलें होतें, भीतीनें पळून जाण्योपक्षा मी अत्याचार पत्करीन; परंतु भीतीला क्षणभरही थारा देणार नाही !

आणि स्वामी विवेकानंद हेही सर्व परीनें निर्भयतेचे एक प्रभावशाली प्रात्रिक होते. ते म्हणतात, “उपनिषदांत निर्भयतेचे परोपरीनें गोडवे गाण्यांत आले आहेत. निर्भय व्हा. निर्भयतेनें जगांत वागा हीच आमच्या उपनिषदांची शिकवण आहे. या देशांतील लोकांना आजकाल जर कोणता धर्म शिकविण्याची जरूरी असेल तर तो म्हणजे निर्भयतेचा धर्मच होय.

सत्य साईबाबा

—रत्नांत नाना प्रकार व त्यांची नाना नावे असतात. परंतु सुवर्ण एकच. त्याचप्रमाणें नावे व आकार विभिन्न असले तरी परमेश्वर एकच आहे.

—तुमचें मन शुद्ध नसेल व जर तुमच्या भावनांना आवर घालणे तुम्हांला शक्य नसेल तर तुम्हांला सुशिक्षित म्हणवून घेतां येणार नाही.

—सत्याग्रहीचें शस्त्र म्हणजे प्रेम आणि त्यांतून निर्माण होणारी अविचल दृढता !

—महात्मा गांधी

धर्मदृष्ट्या भारताचें वैशिष्ट्य

अनेकतांत एकता

महात्मा गांधी

आमच्यांत जी भिन्नता आम्ही पहातो त्यांत निसर्गतःच मूलभूत एकी आहे. या निसर्ग नियमांस धर्म अपवाद होऊं शकत नाहीत. मूलभूत एकतेची भावना वाढीस लागावी या करता मानवांस धर्माची आवश्यकता आहे.

हिंदू, ख्रिश्चन आणि जगांतील इतर महान धर्मांचा जेव्हां मी अभ्यास करीत होतो, त्यावेळेस एक गोष्ट माझ्या दृष्टोत्पत्तीस आली की, सर्व धर्मांत भिन्नता असूनही त्यांच्यांत एक मूलभूत एकता वास करीत आहे. ती म्हणजे सत्य व निष्कपटपणा.

धर्म हा मानवांस एकमेकांपासून वेगळे करण्यासाठीं नसून त्यांना एकत्र आणण्यासाठीं आहे. दुर्दैवानें आज धर्माचा इतका विपर्यस्त अर्थ करण्यांत आला आहे कीं धर्माच्या नांवावर आजही झगडे होतात.

मी या निर्णयाप्रत येऊन पोहोचलों आहे कीं सर्व धर्मांत सहिष्णुता आणि एकी निर्माण करण्याची आवश्यकता आहे. हें साध्य करण्यासाठीं एखाद्या गुरुकिल्लीची गरज आहे. ही गुरुकिल्ली म्हणजे सत्य आणि अहिंसा.

सर्व धर्म ज्या पेटीत बंद आहेत, ती पेटी या गुरुकिल्लीच्या साहाय्याने उघडतांच मला हें ओळखण्यास फार प्रयास पडले नाहीत कीं, सर्व धर्मांत एकसारखेपणा आहे. तुम्ही जर या धर्माकडे झाडाचीं पानें कल्पून पहाल तर तींत निराळेपणा आढळेल. पण मुळाशीं सर्व एकच आहेत. आम्हाला या मूलभूत एकतेची जोपर्यंत जाणीव होणार नाही तोपर्यंत धर्माच्या नांवावर होणाऱ्या लढाया थांबणार नाहीत.

परमेश्वर एक आहे. मग एकच धर्म असावयास नको का ? हा मोठा चमत्कारिक प्रश्न आहे. झाडाला लक्षावधी पाने असतात. त्याप्रमाणेच परमेश्वर एकच असला तरीहि निरनिराळ्या स्त्री-पुरुषांचे निरनिराळे धर्म आहेत. सर्वांच्या भक्ति भावना मात्र एकाच परमेश्वराच्या चरणीं एकत्र झालेल्या आहेत. ही साधी बाब आमच्या लक्षांत येत नाही. कारण आम्ही निरनिराळ्या धर्मांचे अनुयायी आहोत. मी हिंदू आहे. मला कल्पना आहे की, इतर लोक ज्याप्रमाणे देवाची पूजा अर्चा करतात, त्याच पद्धतीने मी करीनच असे नाही.

एका धर्मापेक्षा दुसरा धर्म चांगला आहे, हा बघण्याचा दृष्टिकोण एक-दम चुकीचा व मूर्खपणाचा आहे. परमेश्वरास भिणान्या मनुष्यास सर्व धर्म समान व चांगले वाटतात. निरनिराळ्या धर्मांचे अनुयायीच एकमेकांशी भांडतात व त्याद्वारे त्यांच्या धर्माच्या शिकवणूकीस ते नाकारतात.

हिंदु-मुसलमान यांच्यांत एकी असण्यासाठी मुस्लिमांनी सहनशीलता दाखवावी. हा सोशिकपणा गरज म्हणून वा नीतीसाठी दाखविण्यांत येऊ नये. तर तो धर्माचा एक भाग आहे असे समजून दाखवावा. हिंदूनी पण याचप्रमाणे इतर धर्मायांशी सहिष्णुतेने वागावे.

या क्षणीं एकाधर्माची आवश्यकता नसून, सर्व धर्मांच्या अनुयायांनी एकमेकांविषयी आदर व सहिष्णुतेची भावना दाखविणे याची गरज आहे. आम्ही अनेकांत एकता साधू इच्छितो. सर्व धर्माचा आत्मा एकच आहे. हा आत्मा निरनिराळ्या धर्मांच्या आवरणाखाली आहे एवढेच. सुज्ञ मनुष्य या बाह्य आवरणाची उपेक्षा करितो. कारण त्यांस माहित असते की, सर्व धर्माचा आत्मा एकच आहे.

भारत महान देश आहे. भारत देशांत निरनिराळ्या संस्कृत्या एकत्र गुंतल्या गेल्या असून त्या एकमेकांस पूरक आहेत. त्या शेवटी एकमेकांत मिसळून जाणार आहेत. ही क्रिया पूर्ण होण्यास समय असले तर तोंपर्यंत मी प्रतीक्षा करीन. माझ्या जीवनकाळांत जर हे झाले नाही तर, पुढील काळांत पूर्ण होईल, या विश्वासाने मी मृत्यूस सामोरा जाईन. एवढे निश्चित आहे की, या घटनेच्या कार्यांत कांहीच अडथळे मी आणले नाहीत याबद्दल मला आनंद वाटतो.

माझ्या कांहीं संस्मरणीय आठवणी

लेखक : एस्. आर्. मधुकर

इ. सन १९५७ साली प्रथम मी श्रीसाईनाथांच्या सान्निध्यांत आले तेव्हांपासून माझ्या सद्भाग्याने त्यांच्या कृपादृष्टीचे अनेक रोमांचकारी अनुभव मला आलेले आहेत, व अजूनही त्यांच्या कृपादृष्टीचा आनंद मला मिळत आहे. मला आलेले काही रोमहर्षक अनुभव पुढे ग्रथित केले आहेत.

श्रीसाईरामांनी समाधि घेऊन पन्नास वर्षे झाली. त्यानिमित्त ही स्मृति सुमनांजली त्यांच्या चरणी अर्पण करीत आहे. ती वाचकांना स्फूर्तिप्रद होवो व बाबांच्या दैवी कृपेचा लाभ त्यांना होवो.

१) १९४९ सालच्या नोव्हेंबरपासून मला अनेक वेळा तीव्र मानसिक ताण व भ्रामक कल्पनांनी पळाडले जाणे यांचा रात्रंदिवस त्रास होई. त्यावेळी मी विद्यार्थी दर्शेत होतो. १९५३ साली मी दक्षिण हिंदुस्तानातील एका शहरी गणिताचा प्राध्यापक म्हणून नोकरी स्वीकारली. माझी मनस्थिती दिवसेंदिवस बिघडतच चालली. शेवटी यांतून सुटका होण्याची आशाच मी सोडून दिली. एकाद्या मोठ्या पर्वताखाली आपण दबले जात आहोत अशी एकसारखी माझी भावना होऊ लागली. अनेक दिवस असेच जात होते. १९५७ च्या नोव्हेंबरमधील एक दिवस मी नित्याप्रमाणे आमच्या दैवताची दैनंदिन पूजा करीत होतो. अचानक माझी नजर श्रीसाईंच्या एका लहानशा चित्रावर गेली. हे चित्र आमच्याकडे इतके दिवस होतंच, पण माझे विशेष असे लक्ष त्याकडे कधीच गेले नव्हतं. एकदम एका ऊर्मीच्या मरांत मी माझ्या गेल्या आठ वर्षांच्या समस्या त्यांच्या चरणीं अर्पण केल्या आणि त्यांतून मुक्त करण्यासाठी त्यांची प्रार्थना केली. एक दोन दिवसांतच

माझ्यावरचा तो काळजीचा डोंगर नाहीसा झाला, आणि आठ वर्षांत पहिल्यांदाच माझी मनस्थिती सुधारण्याच्या मार्गावर आली. त्या क्षणीच मी पुढील उन्हाळ्यांत शिरडीस जाण्याचें ठरविलें. त्यानंतर माझ्या शारीरिक व मानसिक आरोग्यांत हळूहळू सुधारणा होत गेली.

२) १९५८ च्या एप्रिलमध्ये मी सुद्धीत मुंबईस आलों होतों. मी भारतीय अणुकेंद्राचे एक अधिकारी डॉ. सिंगवी यांना मला मार्गदर्शन करण्यासंबंधी लिहिलें होतें. थोड्याच दिवसांत त्यांनी मला मुलाखतीस बोलावले. मी त्यांना माझा विद्युत वहनासंबंधी एक निबंध दाखविला आणि त्यावर आपला अभिप्राय देण्याची विनंती केली. त्यांनी माझा निबंधाचा विषय त्यांच्या प्रांतांतला नसल्यामुळे त्यासंबंधांत कांहीं मत देण्याची असमर्थता व्यक्त केली. माझ्या संशोधनाचा विषय अणुशक्तिकेंद्रात चालणाऱ्या संशोधन विषयांपेक्षा भिन्न असल्यामुळे मला तेथें काम करण्याची संधि मिळणार नाही असेंहि त्यांनी मला सांगितलें. मी त्यांना स्पष्ट केलें कीं मी कांहीं नोकरी मागण्यासाठीं त्यांच्याकडे आलों नव्हतों. मला फक्त त्यांचें मार्गदर्शन हवें होतें. या बाबतीत त्यांनी आपली असमर्थता व्यक्त केली. पण त्यांनी माझे नांव, पत्ता व पदव्या इत्यादींची नोंद करून घेतली.

मे महिन्यांत मी माझे कुटुंबीय व नातेवाईक मंडळीबरोबर शिरडीस गेलों. तेथें बाबांच्या पवित्र समाधीची पूजा चालली असतांना मला या मानसिक त्रासांतून मुक्त करा अशी श्रीसाईची मनोभावे प्रार्थना केली. त्यावेळी माझी आठ वर्षांची मुलगी शिक्षणासाठीं तिच्या आजोळीं मुंबईस राहात असे. मला मुंबईतच नोकरी मिळवून द्या अशी श्रीसाईची प्रार्थना कर असें मी तिला सांगितलें होतें. त्यानुसार तिने प्रार्थना केली, त्याच वर्षी जुलैच्या सुरवातीस माझ्या मुलीस एक स्वप्न पडलें. स्वप्नांत शिरडीच्या श्रीसाईनाथांची संगमरवरी प्रतिमा तिच्याजवळ आली व म्हणाली, “मी तुझ्या वडिलांना मुंबईत नोकरी देणार आहे.” यानंतर एक दोन आठवड्यांतच मुंबईच्या अणुशक्तिकेंद्राकडून मला नोकरी देऊं केल्याचें पत्र मी अर्ज केला नसतांनाही आलें व मी त्याचा स्वीकार केला.

३) १९४९ चा एप्रिल महिना असेल. त्यावेळेस माझा मुलगा व मुलगी दोघेही प्राथमिक शाळेत होते. नंतर जवळच असलेल्या मिशनरी शाळेत त्यांना प्रवेश मिळवून देण्याचा प्रयत्न केला. एज्युकेशन इनस्पेक्टरपर्यंत भेटूनही त्यावर्षी त्यांना प्रवेश मिळू शकला नाही. त्यावर्षी डिसेंबरमध्ये मी एकटाच शिरडीला गेलों व समाधीसमोर बसून त्या शाळेत मुलांना प्रवेश मिळवून द्या, अशी प्रार्थना केली. १९६० च्या जूनमध्ये आमच्या पराकाष्ठेच्या प्रयत्नांनी व कांहीं मित्रांच्या मदतीने माझ्या मुलांना त्या शाळेत प्रवेश मिळाला.

४) १९६१ च्या जानेवारी महिन्यांत मी अणुशक्तिकेंद्राचा प्रतिनिधी म्हणून रुरकी विश्वविद्यालय, रुरकी येथे भरलेल्या भारतीय विज्ञान परिषदेस गेलों होतो. तेथे गेल्यावर असे आढळून आले की मला परत जाण्यासाठी रिझर्व्हेशन मिळणे शक्य नव्हते. कारण पुढील कित्येक दिवसांचे रिझर्व्हेशन अगोदरच झालेले होते. स्टेशनमास्तरकडे चौकशी करिता त्यांनी सांगितले की जागा मिळण्याची बिलकूल आशा नाही. कारण ट्रॅफिक सुपरिटेण्डेंटने जादा डबे त्या मार्गावर जोडण्याची परवानगी नाकारली होती. माझ्या नशिवांत रुरकीलाच कित्येक दिवस अडकून पडण्याचा योग दिसू लागला. अशा निराशाजनक परिस्थितीत मी श्रीसाईनाथांची मला यातून निभावून नेण्याविषयी करूणा भाकली. परत जायच्या दिवशी स्टेशनवर जाऊन बघतो तो एक पहिल्या वर्गाचा संपूर्ण मोकळा डबा गाडीला जोडला जाण्याची वाट बघत रुळावर उभा होता. स्टेशनमास्तरनी मला व माझ्या सोबत्यांना सांगितले की हा डबा फक्त दिल्लीपर्यंत जाईल. तेथून पुढे तिसऱ्या वर्गाने प्रवास करावा लागेल. पण कांही का असेना, श्रीसाईनाथांवर श्रद्धा ठेवून गाडीत चढलों, व डबा थेट मुंबईपर्यंत जोडला जाण्याविषयी प्रार्थना केली. दिल्लीच्या स्टेशनमास्तरकडे चौकशी करिता कळले की डबा थेट मुंबईपर्यंत जाणार आहे.

५) ते १९६२ साल असावे. एकदां आम्ही सर्व कुटुंबीय मंडळी रात्री जेवत बसलो होतो. कांही तरी कारणामुळे मी एकदम अतिशय संतापाच्या भरांत मुलीस रागवण्यास सुरुवात केली. ते पाहून माझी पत्नी मनांत श्री साईच्या नांवाचा जप करू लागली. तेवढ्यांत दरवाजा ठोठावला गेला. दार

उघडतांच शेजारचा सहा वर्षाचा मुलगा श्रीसाईचे एक चित्र घेऊन धांवत आला व सोबत आणलेल्या एका फ्रेममध्ये तें चित्र लावण्याची त्यानें विनंति केली. त्या चित्रावर नजर पडतांच माझा क्षोभ एकदम नाहीसा झाला. या दैवी कृपेच्या अनुभवानंदांत मी अगदीं निमग्न झालों.

६) सन १९६३ मध्ये माझा मानसिक ताण अधून मधून डोकें वर काढीत असे. त्या काळांत मला एक स्वप्न पडलें. स्वप्नांत मला दिसलें कीं, मी श्रीसाईबावांच्या चरणांशीं वसलों आहे. मी बावांना मराठींत सांगितलें की “बाबा माझ्या मनाला फार त्रास होत आहे”. तेव्हां बाबा माझे हात आपल्या हातांत घेऊन म्हणाले, “तुला काय त्रास होत आहे तें मला सांग.” पण सांगण्याचा कितीही प्रयत्न केला तरी माझ्या तोंडांतून शब्द फुटेना. बाबा माझ्याकडे आपल्या भेदक नजरेनें सर्वकाळ पाहात होते. या स्वप्नाचा अर्थ बरेच दिवस मला लागला नव्हता. १९६५ च्या जानेवारींत मी एका युरोपीय देशांत ऑफिसच्या कामासाठी गेलों असतांना त्याचा उलगाडा झाला. माझ्या मनाला मधून मधून त्रास होत होताच. अशा वेळी कुणासमोर आपलें मन मोकळें करावें हें समजत नव्हतें. एके दिवशीं मला त्या स्वप्नाचें स्मरण झालें. तेव्हांपासून जेव्हां जेव्हां माझें मन काळजीनें घेरलें जाई तेव्हां तेव्हां मी विछान्यावर पडून आराम करीत बावांचें स्मरण करून त्यांना माझ्या समस्या सांगत असें. १५ ते २० मिनिटांतच माझें मन हलकें होऊन आनंद होत असे व कांहीं दिवसांत माझ्या मनावरील ताण पूर्ण नाहीसा होई. आतांही जेव्हां जेव्हां मला मानसिक त्रास होतो तेव्हां तेव्हां मी या उपायाचा यशस्वीरीत्या अवलंब करितों.

७) १९६६ सालीं मी माझ्या कुटुंबीयांसमवेत मद्रासला जात होतो. मध्यरात्री अतिशय तहान लागल्यासारखें वाटून मला अचानक जाग आली. आमच्या जवळचें प्यायचें पाणी संपलें होतें. माझ्या बरोबरची सर्व मंडळी झोपी गेली होती. स्टेशनवर गाडी थांबतांच कांहीं पेय मिळेल या हेतूनें खिडकींतून डोकावून पाहिलें. पण प्लॅटफॉर्मवर चिटपाखरूसुद्धा नव्हतें. तेवढ्यांत गाडी सुरू झाली. पुढील स्टेशन येण्यास तासभर अवधि असल्यामुळे तहान रोखून धरणें भाग होतें. माझ्या जिभेला कोरड पडली होती, त्यामुळे झोपही येत नव्हती. एक

तासानें दुसऱ्या स्टेशनवर गाडी थांबली. तिथेंही कांहीं पेय मिळालें नाहीं व गाडी सुरू झाली. मी तहानेने व्याकुळ झालों. मी माझ्या पत्नीस उठवण्याचा प्रयत्न केला, पण ती गाढ झोपी गेली होती. आणि ती जागी झाली असती तरी मला कोणत्याही प्रकारें मदत करूं शकली नसती. आणखी काही तास असेच तहानेने व्याकुळ होऊन बसावें लागण्याची भयंकर परिस्थिती निर्माण झाली. कारण या आडवेळेस संबंध मार्गावरील प्लॅटफॉर्म रिकामेच असण्याची शक्यता होती. त्यानंतर श्रीसाईचा धांवा करावा असें प्रथमच माझ्या मनांत आलें, कारण बाबा म्हणजे माझ्यावरील कृपेचा अखंड झराच होता. मी अगतिक होऊन बाबांचे नांव घेण्यास सुरवात केली. मोठ्या आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे ताबडतोब गाडीचा वेग कमी कमी होऊं लागला व ती एका स्टेशनवर थांबली. लगेच एक मुलगा 'सोडा लेमन' म्हणून ओरडत आला. मी माझी तहान शमविली व बाबांच्या या ईश्वरी कृपेच्या आविष्कारानें आनंदांत निमग्न होऊन गेलों.

—मैत्रीची कसोटी संकटांच्या अग्निदिव्यानेच होत असते.

—आध्यात्मिकतेची पहिली पायरी म्हणजे निर्भयता ! भ्याड वृत्तीची माणसे कधीच नीतिमान असू शकत नाहीत.

—महात्मा गांधी

जीवनांत गीता ग्रंथाचें महत्त्व

गीतेचा गर्भितार्थ

लेखक :- स्वामी शिवानंद सरस्वती

[illegible]

गीता या ग्रंथाचें महत्त्व किती आहे याची महती आजवर अनेकांनीं सांगितली आहे व पुढेंही अनेकांकडून सांगितली जाईल; परंतु स्वामी शिवानंद यांनीं त्या दैवी ग्रंथाची महती अत्यंत सोप्या नि मोजक्या शब्दांत सांगितली आहे. आमच्या प्रत्येक वाचकानें हा उपकारक होऊन रहाणारा लेख कृपा करून जरूर वाचावा.

संपादक

महात्मा गांधी यांनी लंडनमध्ये असतां एकदां तेथील मोठ्यांतल्या मोठ्या ग्रंथालयास भेट दिली व त्यांनीं तेथील प्रमुख ग्रंथपालास विचारलें कीं, कोणत्या धार्मिक स्वरूपाच्या ग्रंथास येथें सर्वांत जास्त मागणी असते ? त्या ग्रंथपालानें विलंब न लावतां ताडकन् उत्तर दिलें कीं, आमच्या-कडे 'गीता' या ग्रंथास जास्तीत जास्त मागणी असते. भारतानें जगाला अर्पण केलेली ही एक महान् देणगी आहे. भारताने जगांतील यच्चयावत् लोकांना मार्गदर्शक व पोषक होणारी कोणती देणगी दिली ? या प्रश्नाचें उत्तर भगवद्गीता हेंच कोणीही देईल. जगांत जे जे थोर, विद्वान व मोठ्या योग्यतेस चढलेले मान्यवर होऊन गेले, त्या सर्वांनीं गीतेपुढें आपआपल्या माना अत्यादरपूर्वक वाकविल्या आहेत. इमर्सन हा एक अमेरिकन अत्यंत थोर व माननीय तत्त्वज्ञ. त्याच्या टेबलावर गीता सदा सर्वकाळ असे. हंबोल्ट हा जागतिक कीर्तीचा थोर पंडित. त्यानें गीतेला जगांतील धर्म-ग्रंथांत बहुमानाचें स्थान देऊन ठेविलें आहे.

गीतेची माहिती

महाभारतांतील भीष्म पर्वात श्रीकृष्ण परमात्मा व अर्जुन यांच्या मध्ये झालेला संवाद भगवद्गीता नावाने सुविख्यात आहे. त्याचे अठरा अध्याय असून याची एकंदर श्लोकसंख्या ७०१ आहे. त्यांतील प्रत्येक श्लोकावर एकेक प्रचंड ग्रंथ लिहितां येईल एवढा गर्भितार्थ प्रत्येक श्लोकांत खच्चून भरलेला आहे. रणांगणावर दोन्ही पक्षांची सैन्ये युद्धासाठी सज्ज होऊन राहिली असतां अर्जुन संभ्रमांत पडतो व त्याचक्षणीं भगवान श्रीकृष्ण अर्जुनाला जीवनासंबंधी आत्यंतिक महत्वाचे मनोरंजक, तसेंच मार्गदर्शक असे तत्त्वज्ञान सांगतो. त्या संभाषणांत योग, वेदांत, भक्ति नि कर्म यासंबंधी भगवंताने हृदय हालवून सोडणारा असा उपदेश केला आहे. तोच संवाद सर्व जगाच्या कल्याणासाठी व्यासमहर्षींनी 'भगवद्गीता' या नावाने महाभारतांत वर्णिला आहे.

आजकाल गीतेवर असंख्य टीकाग्रंथ झाले आहेत. वर सांगितल्याप्रमाणे एकेका श्लोकावर एकेक ग्रंथ लिहितां येईल. ज्याला या जगांत कांहीं ना कांहीं कार्य करून दाखवायचे आहे अशा उद्योगी माणसाने 'गीतारहस्य' या नावाने त्या ग्रंथावर लो. टिळक यांनी जी टीका लिहिली आहे ती अवश्य वाचावी. मनन करावी. ज्याचे लक्ष भक्तिमार्गाकडे आहे त्याने श्रीधर कवींची टीका वाचावी. आणि ज्याला हे असे कां आणि ते तसे कां, हे समजून घ्यायचे असेल त्याने श्रीशंकराचार्यांच्या टीकेकडे वळावे.

जागतिक महत्त्व

गीता हा जागतिक स्वरूपाचा व सर्वकाळीं सर्वांना उपयोगी पडणारा नि मार्गदर्शक होऊन राहणारा ग्रंथ आहे. तुमचा वर्ण, देश, भाषा व वय कोणतेही असो. कोणत्याही युगांत व परिस्थितींत तुमचा जन्म झालेला असो. गीता तुमचे केव्हांही मार्गदर्शन करण्यास समर्थ आहे. त्या ग्रंथाला जागतिक महत्त्व आहे. कारण तो सर्व जगासाठी आहे. मानवाला आपल्या जीवनांत कोणत्याही अवस्थेत जीं कार्ये करावीं लागतात तीं कशारीतीने पार पाडावीं याचे सोपपत्तिक मार्गदर्शन त्या ग्रंथांत करण्यांत आले आहे. तुमचे पाऊल पुढे पडत गेलें पाहिजे. तुम्ही उन्नतीच्याच मार्गाने गेलें पाहिजे. हे त्या ग्रंथाचे एकंदर धोरण आहे. आणि म्हणूनच जगांतील थोर तत्त्वज्ञ पंडितांनी त्या ग्रंथाचे गोडवे गायिले आहेत.

योग म्हणजे काय ?

गीतेंत योगाचें माहात्म्य सांगितलें आहे. योग म्हणजे काय ? सन्मार्गानें जीवन घालविणें. माणसानें यशस्वी जीवन कसें जगावें, हें योग शिकवितो; आणि यशस्वी जीवन जगायचें नसतें कोणाला ? जगांतील सर्व लोकांना यशस्वी जीवन जगायचें असतें कीं नाहीं ? मग योग हें पौर्वात्यांचें भारतवासियांचें शास्त्र आहे असें कसें म्हणतां येईल ? ते पौर्वात्यांचें तसेंच पाश्चात्यांचेंही धन आहे. देश, धंदा, व्यवसाय, वर्ण, श्रद्धा, विश्वास या सर्वांच्या पलीकडे गेलेलें तें योगशास्त्र आहे. आणि गीतेचा प्रतिपाद्य विषय तोच आहे.

श्रीकृष्ण परमात्मा हा केवळ हिंदूंचाच देव आहे का ? जो प्रत्येकाचा अंतरात्मा तोच श्रीकृष्ण. त्या आत्म्याचें त्यानें जरूरीपुरतें प्रतिनिधित्व स्वीकारलें एवढेंच. प्रत्येकाच्या अंतर्गामीं वास करणारा तो जगदात्मा, त्यानें सर्वांसाठीं जीवनयोग सांगितला आहे. त्यानें गीता सांगितली ती केवळ अर्जुनासाठीं नाहीं. तिच्याद्वारे त्यानें सर्व जगाला दिलेला तो अमूल्य संदेश आहे. अर्जुनापुढें जें कोडें उभें राहिलें तें जगांतील सर्व लोकांपुढें कोणत्या ना कोणत्या वेळीं दत्त म्हणून उभें रहात असतें. तेव्हां सर्व जगांतील लोकांच्या जीवनांत जे जीवन-व्यापी प्रश्न उभे रहातात त्यांचें उत्तर श्रीकृष्णानें गीतेच्या रूपानें दिलें आहे. तें सर्वांसाठीं आहे.

जगणें म्हणजे लढणें

जगणें, या जगांत वावरणें म्हणजे काय ? म्हणजे लढणें, झगडणें. जीवन हें एक युद्धच आहे. दुष्ट व सुष्ट, बऱ्या व वाईट, दैवी व आसुरी भावनांशीं आपला सदासर्वकाळ लढा चाललेला असतो नाहीं का ? तुमच्या पैकीं प्रत्येकाच्या अंतःकरणांत आजही महाभारत चाललेलें आहे. अविद्या, अज्ञान म्हणजे धृतराष्ट्र, प्रत्येकाचा आत्मा म्हणजे परमात्मा कृष्ण. तुमचा देह हा रथ समजावयाचा तुमचीं भरधांव सुटणारीं इंद्रियें म्हणजे घोडे. मन, अहंकार, इंद्रियें, लोभ, मत्सर, दाम्भिकपणा हे सर्व तुमचे शत्रू आहेत. त्यांच्याशीं तुम्हांला हरघडी युद्ध खेळायचें असतें.

प्रत्येकामध्यें भौतिक व आध्यात्मिक स्वरूपाची लढाई अहर्निश चालू

असते. त्या लढ्यांत जय कसा मिळवावा हें गीता सांगते. ती उकल करणारी गुरुकिल्ली आहे. ती कुणालाही वगळीत नाही. तिची सोडवणूक ही सर्वांसाठी आहे. तेथें भेदभाव नाही. प्रत्येकानें व्यवहारांत आणावा असा गीतेचा संदेश आहे. आम्ही या जगांत रोजच्या रोज वावरणारीं जीं माणसें—पुरुष व स्त्रिया आहोंत त्या सर्वांच्या उपयोगी पडणारा बहुमोलाचा संदेश गीता देऊं शकते व दिलेला आहे.

जीवनकोडीं सोडविणारें साधन

गीता म्हणजे तुमचीं जीवनकोडीं सोडविणारा तुमचा सहकारी. केवळ तुमच्या कोड्यांचें वर्णन करून गीता तेवढ्यावर थांबत नाही. तुमच्या ज्या तात्कालिक अडचणी असतील, त्यावर तात्काळ उपाययोजना तुम्हांला गीतेंत सांपडते. तुम्हीं निराशेच्या गर्तेत सांपडलां असाल तर तेथें तुम्हांला उत्तेजन मिळतें, आशेचा किरण दिसू लागतो, तुम्हांला आनंद व समाधान मिळू लागतें. तुम्ही एक प्रकारच्या दैवी सामर्थ्यानें भारले जातां.

तुम्हांला दैवी-संपदा प्राप्त करून घ्यायची आहे ना ? मग त्यासाठीं तुम्हीं घरादाराचा व सर्वस्वाचा त्याग करून संन्यासी वनायला नको. हा महत्त्वाचा संदेश तुम्हांला गीतेपासून मिळतो. तुम्हीं तुमच्या कुटुंबांत, मित्रपरिवारांत नि समाजांत राहून देवत्व मिळवूं शकतां. तुम्हीं तुमचे संसारांतील व समाजांतील व्यवहार सांभाळीत असतांही तुम्हीं भगवंताच्या चरणीं विलीन होऊं शकतां. हा जो दैवी आनंद आहे तो मिळविण्याच्या बाबतींत जर कोणते अडथळे असतील तर ते तुमच्या बाहेरच्या जगांत नाहीत तर ते तुमच्याच ठायीं अंतर्भूत आहेत. गीता हा ग्रंथ असामान्य कोटींतील आहे आणि हाच वर सांगितलेला त्याचा मध्यवर्ती व अत्यंत महत्त्वाचा संदेश आहे.

काय करा ?

तुम्ही आपलें दैनंदिन जीवन कशारीतीनें घालवावें, याचें अगदीं व्यावहारिक मार्गदर्शन तुम्हांला गीतेंत सांपडतें. अधर्माकडे नेणाऱ्या ज्या दुष्ट वासना आहेत त्यांच्याशीं तुम्हीं झगडावें; निकराचा लढा घावा व दैवी गुणसंपदा जितकी जवळ करतां येईल तेवढी करण्यासाठीं झटावें, म्हणजे देवत्वाकडे जाण्याचा तुमचा मार्ग

मोकळा होईल. गीतेचा मूलभूत संदेश कोणता ? त्याग करायला शिका, सर्वांवर प्रेम करा व आपल्या कर्तव्याचें पालन इमानें इतबारें करा हाच गीतेचा संदेश. प्रेम सर्वाभूतीं ठेवा. तुमच्यापाशीं जें कांहीं असेल त्यांत इतरांनाही सहभागी करा. तुमचें कर्तव्य मनोभावें पार पाडण्यासाठीं झटा. क्षुल्लक बाबतींत लक्ष घालून आपल्या उत्साहाची खच्चची करूं नका. स्वार्थ, अधाशीपणा, मत्सर व पापी विचार यांच्याशीं पारकत करा. सरळ मार्गानें जा म्हणजे तो भगवंत तुमच्या हृदयांत आनंदानें वास्तव्य करील. तो तुमचाच होईल. गीतेची हीच शिकवण आहे. सर्व साधारण माणसाला आचरणांत आणतां येणार नाही किंवा करतां येणार नाही, असें गीतेंत कांहीं एक सांगितलेलें नाही. प्रत्येकाला शक्य होईल व आचरणांत आणतां येईल अशीच तत्वे गीतेंत सांगितलेली आहेत.

भगवंताची अपेक्षा

भगवान काय सांगतात तें पहा ! “ तुम्हीं प्रचंड अशी कोणतीही गोष्ट करण्याची जरूरी नाही. तशी माझी अपेक्षा नाही. तुम्हीं त्रास करून घ्यावा किंवा अशक्य गोष्टी कराव्या असें मी सांगत नाही. मला तुम्हीं तुमचा भाव द्या. प्रेम द्या. निष्ठा द्या. मला तुम्हीं आपलें अंतःकरण द्या. तेथें मला स्थान द्या. तुम्हांला जो मार्ग अत्यंत सुलभ वाटेल, आचरणीय वाटेल, त्या मार्गाचा स्वीकार करा. त्या मार्गानें जा. दांभिकपणा सोडा. मी त्या कार्यांत तुमचा सहकारी होईन. तुमचें शुद्ध मनोगत ओळखून मी तें पूर्ण करीन, याची खात्री बाळगा. तुमची इच्छा परिपूर्ण करणें हें माझ्या हातचें आहे. तुम्ही आपलें कर्तव्य पार पाडा म्हणजे मीही माझें कर्तव्य पार पाडीन, हा विश्वास बाळगा. ”

मोक्षाचें अभिवचन

अशारीतीनें गीता मानवाला मोक्षाचें वचन देते, व त्याला निर्मय आणि निःशंक बनविते. गीतेचें सर्वोत्तम तत्त्वज्ञान हें अशा प्रकारचें आहे.

गीतेंतील संवादाच्या बाबतींत कांहीं माणसें संशय प्रकट करीत असतात. एवढा मोठा संवाद आणि तो युद्धक्षेत्रावर ठाकले असतां श्रीकृष्णानें अर्जुनाशीं केला असेल ही अशक्य कोटींतील घटना आहे ! हा संशय

व्यर्थ आहे. अर्जुनाला दूरध्वनीमार्फत त्या संवादाचा लाभ झाला. भगवान् श्रीकृष्णाने अर्जुनाला दिव्यदृष्टी दिली व त्या दिव्य दृष्टीद्वारे त्याने प्रेरणा दिली. सर्वशक्तिमान् भगवान् काय करू शकणार नाही? तो सर्वसमर्थ आहे. तो काय वाटेल ते करू शकेल. त्याची कृपा झाल्यावर काय घडू शकणार नाही? मुक्याला वाचा फुटेल व पंगूला पर्वत उल्लंघन करता येईल.

गीता म्हणजे वेदांचे घुसळण करून काढलेले लोणी आहे. गीता म्हणजे साऱ्या उपनिषदांचे सारसर्वस्व आहे. महाभारतातील तो तेजःपुंज कोहिनूर हिरा आहे. प्रस्थानत्रयीत मानाचे स्थान पटकविणारे हिंदुधर्माचे ते अधिकृत शास्त्र आहे.

शंकांचे निर्मूलन

तुमच्या मनांत वेळोवेळी नाना शंका कुशंकांचे काहूर माजत असते. त्या शंकांचे निर्मूलन करण्याचे सामर्थ्य जर कोणत्या ग्रंथात असेल तर ते गीतेतच. श्रद्धायुक्त अंतःकरणाने नि भक्तिभावाने तुम्ही त्या ग्रंथाचा जसजसा अधिकाधिक अभ्यास कराल तसतसा ब्रह्मज्ञानाच्या बाबतीत तुमच्या अंतःकरणात अधिकाधिक प्रकाश पडत जाईल व तुमच्या शंकांचे निर्मूलन होत जाईल. तुम्हांला सुविचारांची दिव्यदृष्टि प्राप्त होत जाईल. मागणी करा म्हणजे तुम्हांला मागितलेले मिळेल. शोधा म्हणजे तुम्हांला हवे ते सांपडेल. ठोठावा म्हणजे तुमच्यासाठी ज्ञानाचा दरवाजा सताड उघडेल, अशी आहे गीता, असे आहे अनन्यसाधारण सामर्थ्य या ग्रंथाचे. गीता हातीं घ्या तिचे पारायण करा. मानवी व दैवी ज्ञानाचे भांडार तुमच्यापुढे खुले झालेले तुम्ही पहाल.

काय करा ?

आपला एक अत्यंत पवित्र ग्रंथ या नात्याने गीतेकडे पहा आणि तिला आपल्या निदिध्यासाचा, अभ्यासाचा विषय करा. रोज एकेक अध्याय मननपूर्वक वाचा. तेवढ्यावरच थांबू नका. गीतेची शिकवण आचरणांत आणण्याचा मनोभाव प्रयत्न करा. मग काय होईल? तुम्हांला बसल्या जागीं अपरंपार मनोधैर्य, अचाट सामर्थ्य, शांतता व दैवी सुख यांचा लाभ होईल.

साक्षात्कार

वैवाहिक सुखाच्या आनंदांत

..... (प्रकरण तिसरें.) .....

लेखक : के. के. प्रधान

आतां मात्र मला ऑफिसमध्ये सकाळीं अगदी साडे दहाच्या ठोक्याला पोहोचणे प्राप्तच होते. आमचा वरिष्ठाधिकारी अत्यंत वक्तशीर असून ऑफिसमध्ये आल्याबरोबर त्याला माझी जरूरी लागावयाची. माझ्यावर त्याचा हरेक कामात दांडगा विश्वास होता. आता तर माझ्याशिवाय ऑफिसमध्ये इकडचे पान तिकडे हालेना, जवळ जवळ सर्व ऑफिसच माझ्या एकट्यावर चालले आहे असे वाटून मला माझाच मोठा अभिमान चढला. ऑफिसात राज्य करण्याची सवय झाल्यानेच म्हणाना माझी नकळत बाहेर फुटणारी हुकूमशाही वृत्ती घरीसुद्धा शेडी थोडी पत्नीला जाणवू लागली. पहिल्या पहिल्याने ती त्याविषयी कांहीच बोलत नसे. परंतु पुढे एक दोन वेळा तिने मला “तुम्हाला काय वाटते कीं तुम्ही घरीसुद्धा ऑफिसर आहात कीं काय ?” अशा मृदु आणि थट्टावजा शब्दांत ती माझी वागणूक माझ्या निदर्शनास आणी; परंतु त्याचा कांही एक परिणाम मला नाही व माझी हुकूमशाही माझ्या नकळत वाढीस लागली.

आपल्या नेहमीच्या खेळीमेळीच्या जीवनांत सुद्धा एका माणसानें दुसऱ्या माणसावर आपला श्रेष्ठपणा मिरवावा हा प्रकार कसे झाले तरी गैरच नाही का ? वयानें मोठ्या असलेल्या माणसानें लहानश्या आपल्या वयोवृद्धपणाचा फायदा घेऊन सासूने सून्यावर, नवऱ्याने आपल्या बायकोवर, बापानें मुलावर, मोठ्या भावानें धाकट्या भावंडांवर आडमुठेपणानें सत्ता चालवून आपल्याच म्हणण्याप्रमाणें सर्व करून घेण्याचा अट्टाहास धरण्यानें आपण सर्वच जीवनांतल्या किती तरी

सुखांना वंचित होत असतो हे आपल्याला कळत नाही. सुखी जीवनाला पोषक असलेले सद्गुण आणि भावना अशा तऱ्हेने कोंडमारा होऊन वाढीस न लागता. अकाली जळून खाक होतात हे आपल्या कधीच लक्षात येत नाही. माझ्या वाढत्या हुकुमशाही वृत्तीमुळे माझ्या सुखी संसाराची गोड स्वप्ने हवेतच विरून जाऊ लागली. नुकतीच उगवलेली संसारी जीवनउषा निष्प्रभ होऊन मला हृदयांत आतल्या आत कोठे तरी चटके बसू लागले. माझे व माझ्या पत्नीचे लहानसहान गोष्टीवरून बेवनाव व खटके उडू लागले. ऑफिसात कामाचा बोझ, वाढती जबाबदारी, वरिष्ठांची मर्जी सांभाळण्याकरिता सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत माझी झालेली जिवाची घालमेल, घरीही मनासारखे सांसारिक सुख न मिळाल्यामुळे होणारी तळमळ या दुहेरी त्रासामुळे मला जीव अगदी नकोसा झाला आणि त्यातच गरोदरपणामुळे माझ्या पत्नीला तिच्या आईवडिलांकडून माहेरी पाठविण्याबद्दल मला पत्र आले.

थोड्याच दिवसापूर्वी पद्मनाभच्या वडिलांचे मला पत्र मिळाले होते. त्यात त्यांची खुशाली व पद्मनाभचा संपूर्ण पत्ता त्यांनी मला कळविला होता. त्यांत त्यांनी असे ही लिहिले होते की, मी आता वृद्ध झालो आहे. माझ्यामागे एवढ्या मोठ्या इस्टेटीचा सांभाळ करण्यासाठी पद्मनाभ संन्यासी झाल्यामुळे मला कोणाचेच सहाय्य नाही. या पेचप्रसंगातून स्वतःला कसे सोडवणार याचा मी विचार करीत आहे. पद्मनाभला मी थोड्या दिवसांकरिता घरी बोलावून घेतले आहे. त्यावेळी तूही थोड्या दिवसांची रजा घेऊन येथे यावे व तुम्ही दोघांनी हे सर्व ठरवावे अशी माझी इच्छा आहे.

मला तरी आता रजा मिळणे कठीणच होते. तरी देखील पद्मनाभ आल्यावर काय करावयाचे ते ठरवू अशा अर्थाचे पत्र मी त्यांना ताबडतोब लिहून टाकले. माझी फारच जरूरी असल्यास मी एक दोन दिवसांची रजा घेऊन किंवा एखाद्या शनिवार रविवारी त्यांच्या गांवी येण्याचे कबूल केले.

माझ्या पत्नीची प्रसूतीची वेळ आता एक महिन्यावर येऊन ठेपली होती. मध्यंतरी मी एकदोनदा शनिवार रविवार माझ्या सासुरवाडीस जाऊन तिला भेटून आलों व माझ्या श्वशुरांच्या सल्ल्याने तिची तेथील एका नामांकित

इस्पितळांत प्रसूतीची सोय लावली. अर्थातच या थोड्या दिवसांच्या गांठी-मेटींत तिच्या मनाला कोणत्याही प्रकारचा त्रास होणार नाही ही, काळजी घेण्यास मी चुकलो नाही. आमचें सांसारिक जीवन पुन्हा एकदा पालवी फुटल्यासारखे भासू लागले.

इतक्यांत एक दिवस खुद्द पद्मनाभचे गांवाहून पत्र आले व त्यांत त्याने मला मोठ्या आग्रहाने त्याच्या गावी एक-दोन दिवसांकरिता का होईना पण येऊन जा असे लिहिले होते. सुदैवाने शनिवार रविवार यास जोडून एक-दोन सुट्टीचे दिवस त्या महिन्यात आले होते. तेव्हा कामाची निरवानिरव योग्य तऱ्हेने करून मी पद्मनाभच्या गावी गेलो. मला पाहून त्याला फारच आनंद झाला व मलाही लग्नापूर्वी आम्ही दोघांनी मिळून सुंबईला एकमेकांच्या सहवासात व्यतीत केलेल्या दिवसांची गोड आठवण झाली.

पद्मनाभचे गांव जरी लहानसे खेडेवजा असे होते तरी देखील ते फारच सुंदर अशा निसर्गरम्य प्रदेशांत वसलेले होते. भोवताली विस्तीर्ण अशी पर्वतराजी असून त्यातून सतत खाली वाहणारे शुभ्र पाण्याचे सुंदर झरे असा काही मंजूळ ध्वनि निर्माण करीत की आसमंतात सतत एक गोड संगीत चालल्याचा भास होई. त्या अनंत झऱ्यांचे पाणी खालील प्रवरा नदीला जाऊन मिळे. या नदीच्या दुतर्फा काठावरची जमीन फारच सुपीक असून बहुतेक सर्व पद्मनाभच्या मालकीची होती. त्यात कित्येक आंबराई, तसेच नारळीच्या बागा व फुला-फळांचे व शाकभाज्यांचे मळेही होते. त्याच्या इस्टेटीचा व्याप पाहून मी तर अगदी थक्कच होऊन गेलो. त्याचे एकंदर सालीना उत्पन्न पंचवीस ते तीस हजारांच्या घरात पडे. शेतकरी वर्ग सालस व गरीब दिसला व त्या सर्वांचे पद्मनाभवर अतोनात प्रेम होते.

आम्ही रोज सकाळी उठून पक्षांच्या मधुर कूजनांत शेताच्या काठा-काठाने जेव्हा फिरावयास जात असू तेव्हा मोठ्या पहाटेस उठून लगवगीने कामाला निघालेले शेतकरी, त्यांची बायकामुले पद्मनाभशी अत्यंत अदबीने आणि प्रेमाने आपला मालक समजून वागतांना जेव्हा दिसत तेव्हा पद्मनाभची ती स्वच्छ कपड्यातील हसरी मूर्ति मला कधी कधी देवदूतासारखी वाटे तर कधी

राजपुत्रासारखी वाटे. तो सर्वांशीच नम्र, मधुर, आर्जवी व लाघवी बोलायचा. पद्मनाभचे आई बढील सुद्धा अतिशय सात्विक वृत्तीचे आणि प्रेमळ होते. थोड्याच दिवसात त्यांनी मला आपल्या मुलासारखे मानून घेतले. त्या एकंदर वातावरणाचा माझ्या मनावर फारच परिणाम झाला. वाटू लागले ही खरी मोठी माणसे. पद्मनाभचे काय ? शुद्धबीजापोटी जन्मलेला हिराच तो !

ते थंडीचे दिवस होते. तरी देखील पद्मनाभच्या चौपासी भव्य वाड्यांत पहाटे चार वाजल्यापासूनच गजबज सुरू होई. बाहेर गोठ्यांत बांधून ठेवलेल्या मोठमोठ्या अप्रतिम देखण्या अशा पांढऱ्या, लाल, काळ्या डौलदार, गाई मधून मधून हंबरू लागत व आपल्या माना हलवून त्यांत बांधलेल्या मधुर घंटांच्या स्वराने त्यांची दूध काढण्याची वेळ झाली आहे, असें निदर्शित करीत त्याबरोबरच त्यांच्या लहानग्या वासराची दावणीमधून सुटण्याची धडपड त्यांची गाईच्या हंबरण्याला दिलेली कोमल साद दूध काढण्यासाठी आदल्या रात्रीच चकचकीत साफ करून ठेवलेल्या पितळेच्या मोठ्या मोठ्या चरव्यांचा आवाज गडी लोकांची दूध काढण्याची लगबग व धडपड, या सर्व विविध आवाजानी त्या वाड्याला जाग येई. पाच-साडेपाच वाजायच्यापुढे माणूस कसा ताजा तवाना होऊन स्वखुशीनेच त्या निर्मळ हवेत बिछान्यांत उठून बसे. पद्मनाभची आई सकाळी केव्हाच उठून चहा तयार करून ठेवी. तो घेऊन आम्ही दोघेही फिरावयास बाहेर पडत असू.

बाहेरील वातावरण तर फारच रम्य असे. प्रवरा नदीकाठच्या डोंगरातून पोपट, सारिका व इतर विविध रंगांच्या मृदु आणि मधुर आवाजाच्या पक्ष्यांचे थवेच्या थवे मोठ्या पहाटेस सर्व आंबराया आणि फूल व फळबागा अगदी बोलक्या करीत. मी व पद्मनाभ कधी गांवापासून दूर प्रवरा नदीच्या काठी असलेल्या खडकावर बसून चांगले दोन-तीन तास फिरून सावकाश घरी परतत असू अगदी प्रथम पासूनच पद्मनाभचा सहवास मला हवा हवासा वाटे आणि आतां तर काय मी आणि तो अगदी मोकळे होतो. त्याच्या सहवासांत नाही तरी सर्व व्यापांतून सुटून नेहमीच मोकळे मोकळे वाटत असे.

एक दिवस प्रवरा नदीच्या काठी एका खडकावर बसून आम्ही शेजारच्या शेतात काही शेतकरी नांगर टाकीत होते ते मोठ्या कौतुकाने पहात होते.

शेताच्या मध्यभागी एक भली मोठी चौफेर दगडी कट्टा बांधलेली विहीर होती. त्या विहिरीवर दुसरा एक धिप्पाड शेतकरी खांद्यावर चाबूक टाकून बैलांची मोट चालवीत होता. मोठ्या प्रेमाने बैलांना उद्देशून मोटेच्या करकर आवाजाच्या संगीतावर एक रांगडे गाणे म्हणत होता. मी पद्मनाभला विचारले, “काय रे पद्मनाभ ! तुमच्या इकडचे सर्व शेतकरी फार सुखी दिसतात नाही ? तुझ्यासारखा मालक मिळाल्यावर त्यांच्या सुखाला काय तोटा ? ”

“खरे सांगायचे म्हणजे माधव ! हे लोक आहेत त्यापेक्षाही त्यांना जास्त सुखी करता येईल. परंतु आता काकांचे वय झाले (पद्मनाभ वडिलांना ‘काका’ म्हणत असे) म्हणून त्यांना पूर्वीसारखे तिकडे वैयक्तिक लक्ष आता पुरविता येत नाही. मीही येथे रहावयास येईन म्हटले तर सन्यास दीक्षा माझ्या आड येते की काय अशी मला भीति वाटते. आमच्या आश्रमाच्या नियमाप्रमाणे मला कोणत्याही गांवी शहरात आणि तेसुद्धा इतक्या प्रचंड इस्टेटीचा मालक म्हणून रहाता येणार नाही. तो आश्रमालाच कलंक लागेल. असे खुद्द स्वामींना सुद्धा वाटते. उलटपक्षी सरकारच्या कसेल त्याची जमीन या कायद्यामुळे येथे येऊन जमिनीचा तावा वडिलांकडून माझ्याकडे घेण्याची अत्यंत जरूरी आहे, नाहीतर ही इस्टेट निव्वळ वाऱ्यावर फुंकली जाईल. काय करावे काही कळत नाही. तू व्यवहारी आणि संसारी असल्याने या बाबतीत तुझा सल्ला घ्यावा म्हणून तर एवढ्या तांतडीने तुला येथे बोलाविले आहे.”

यावर गंभीर मुद्रा करून मी म्हणालो, “तू म्हणतोस ते खरे आहे. परंतु एकदा का हा Land sealing Act पास झाला की तुझ्या या अमर्याद इस्टेटीला मर्यादा पडणारच ना ? मग काही हा प्रश्न इतका बिकट वाटणार नाही. “ यावर पद्मनाभचा चेहरा जरा पडला. तेव्हा आश्चर्याने चमकून मी विचारले, “ का रे तुला Land sealing Act पसंत नाही वाटते. पुन्हा पूर्ववत हंसत पद्मनाभ बोलू लागला, अरे वेळ्या माझ्या बाबतीत असे कधी तरी शक्य आहे काय ? मला जे वाईट वाटते ते इतकेच की आतापर्यंत सर्व राजकीय व सामाजिक पुढाऱ्यांनी अगदी अट्टाहासानेच म्हण पाहिजे तर पण एकसारखे शेतकरी, कामकरी यांच्या सुधारणेचा धोसरा घेतला. परिणामी त्यांची स्थिती पुष्कळच सुधारली. त्याबद्दल मला साहजिक आनंद

आहे. परंतु त्याबरोबरच शहरातल्या व्यापारी वृत्तीचा परिणाम त्यांच्यावर होऊन ते पण धान्याचा काळाबाजार करावयास शिकले आहेत. ही मोठी दुर्दैवाची गोष्ट आहे. तुला माहितच आहे की आपल्या देशभर अन्नटंचाईमुळे जागोजागी रेशनिंग सुरू झाले आहे व त्यासाठी शेतकऱ्यांच्याकडून ठराविक दराने धान्य जमविण्याचे कार्य सरकारी नोकरांच्या मार्फत करण्यात येते. शेतात धान्य किती पिकले त्याचा अंदाज व त्याची प्रत्यक्षता याचे रेकॉर्ड तलाठ्याकडे असते व वेळोवेळी त्यात परिस्थितीनुरूप तो फरकही करीत असतो. शेतकरी हा आता पूर्वीसारखा सुशील, गरीब आणि अडाणी राहिलेला नाही. तो दिवसेंदिवस धूर्त व कावेबाज होत चालला आहे. इतरांप्रमाणे त्यालाही एकदम श्रीमंत होण्याची लालसा लागून राहिली आहे. म्हणून तलाठ्याला पैसे चारून त्याच्या शेतात होणाऱ्या धान्याची नोंद तो त्याच्या मताप्रमाणे धान्य पिकते त्याहून किती तरी कमी करून घेत असतो व ते सरकारपासून लपवून ठेवलेले धान्य तो शहरातल्या दलालाच्या मार्फत काळ्या बाजारात विकतो. अशा शेतकऱ्यांच्या हाती ही आम्ही पिढ्यान् पिढ्या मेहनत करून जोपासलेली शेती तुकडे-तुकडे करून स्वाधीन करावयाची जीवावर येते. स्वतः गब्बर होऊन देशाची उपासमार करणारे हे भरतखंडातले शेतकरी पाहिले म्हणजे मनाला कशी एक प्रकारची विषण्णता येते. मला इस्टेटीचा लोभ नाही. म्हणूनच मी संन्यास घेतला. परंतु त्याचा अर्थ मी देशबांधवांच्या संबंधीचें माझे कर्तव्य विसरून जावे असा नाही. बघूया काय काय होते ते.

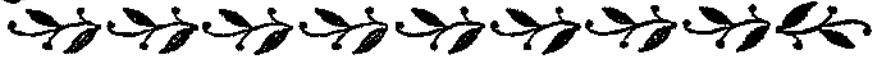
बराच उशीर झाल्यामुळे या विषयावरील आमचे बोलणे तिथेच थांबले. आम्ही घराकडे परतलो.

(अपूर्ण)

—सत्याच्या पाइकाने रुढी म्हणून कोणतीही गोष्ट करूं नये. सुधारणा करण्याची तयारी त्याने नेहमी ठेवली पाहिजे व आपली कांहीं चूक आढळव आल्यास कितीही नुकसान झाले तरी ती त्याने कबूल केली पाहिजे व तिचे परिमार्जन केलें पाहिजे.

—महात्मा गांधी

दुसरा डोळा कधी उघडणार ?

(ले. :- द. शं. टिपणीस)

माणसाला डोळे दोन. कोणतीही वस्तू स्वच्छ दिसायला दोन्ही डोळ्यांच्या किरणांची एकात्मता व्हावी लागते. एका डोळ्याने दिसू शकेल पण ते साफ स्वच्छ दिसणार नाही. त्याने व्यवहार भागले तरी चाचरल्यासारखे, चाचर चाचर केल्यासारखे होईल. म्हणून पूर्ण दृष्टि तेव्हांच म्हणावे की जेव्हा दोन्ही डोळे पूर्ण निकोप व कार्यक्षम असतील. दृष्टि हें कांहीं केवळ शारीरिक कार्य-म्हणजे फक्त डोळ्यांचे कार्य आहे असे नव्हे. ते जसे त्याचे आहे तसेच त्या कार्यात मनाचाही वाटा आहे. डोळे फक्त पाहू शकतात. पण जे पाहिले ते काम आहे हें समजण्यास बुद्धीची मदत लागते. यास्तव दृष्टी साफ राहाण्यासाठी डोळे जसे निकोप व कार्यक्षम असावे लागतात तशी बुद्धीसुद्धा निकोप व कार्यक्षम असावी लागते, नाही तर डोळे असून आंधळा. पहातोय पण दिसत नाही. काय ते लक्षांत येत नाही, असे होते. सर्वांना दोन डोळे आहेत पण प्रत्येकाची दृष्टी मात्र वेगवेगळी असते. एककाळचा आमचा विशाल दृष्टिकोन तर गेलाच पण लघूही राहिला नाही तर तो लघुतर करून लघूतमकडे चालला आहे. आमची दृष्टि अधिकाधिक संकुचित होत आहे. आम्हांला लांबचेही दिसत नाही व पायाखालचे ही दिसत नाही. दोनाचे चार हात केल्यास आपण सुखी होऊं असे उगाचच वाटून माणूस त्या फंदांत पडतो तद्वत् दोन डोळ्यांनी जमत नाही म्हणून दोनाचे चार डोळे आम्ही करवून घेतो. डोळे वाढविणे व दांत कमी करणे हा एक हल्ली मोठा धंदाच होऊन बसला आहे. एवढे करूनही आमच्या दृष्टीला दिसावे ते दिसत नाही ते नाहीच. कारण आमच्या डोळ्यांत जसा विकार आहे तसाच मनांत व बुद्धीतही आहे.

पूर्वकालीन विशाल दृष्टि

एक काळ असा होता की आम्हां आर्यांचे दोन्ही डोळे निकोप होते. बुद्धि स्थिर व कार्यक्षम होती. ऋषिमुनींचा दृष्टिकोन विशालच नव्हे तर प्रवि-

शाल होता व तो आणखी वाढवून पूर्ण करावा, सर्व विश्व त्याच्यात यावे पूर्णात तो मिसळून जावा हा त्यांचा प्रयत्न होता. तो त्यांनी साध्य केला. एवढेच नव्हे तर मानवी जीवनाचे साफल्य कशांत आहे, खरे सुख कशांत आहे याचे ज्ञान त्यांनी अनुभवाने मिळविले होते. त्यांच्या दृष्टीला जसे लांबचे, दूरवरचे दिसत होते तसे पायाखालचेहि दिसत होते. व्यक्ति व नित्याचे व्यवहार-ऐहिक गोष्टी जशा त्यांना दिसत होत्या तसेच मानवी जीवनाच्या टोकाला असलेले पूर्णत्वहि दिसत होते. पायाखालची जमीन मिथ्या समजून तिच्याकडे दुर्लक्ष करता येत नाही; कारण आपण तिच्यावर उभे आहोत हे त्यांच्या दृष्टीला दिसत होते. याच भूमीवरून खांचखळगे काटेकुटे टाळून योग्य प्रकारे जीवनाची वाटचाल केली तर जीवनाच्या टोकाला असलेले पूर्णत्व आपण गाठू शकतो. असा अनुभव त्यांना आला होता. संसार हा लघुकोना सारखा आहे. त्यांत व्यक्तीची दृष्टि लघु असते. लघुकोन झाला तरी तो पूर्ण कोनाचा अंशच असतो. भूमितीतील कर्ककट या उपकरणाच्या दोन्ही बाजू जुळलेल्या असतात तेव्हा त्या शून्य कोनांत असतात पण प्रत्येक बाजू (ऐहिक व पारमार्थिक) ताणल्यास प्रथम लघुकोन होऊन मग विशालकोन होईल व पुढे प्रविशाल होऊन पूर्ण कोन होईल व दोन्ही बाजू एकांत एक मिळून गेलेल्या स्थितीत पुन्हा ही आध्यात्मिक भूमिती त्यांना चांगली अवगत होती. यामुळे लघुकोनाकडे दुर्लक्ष न करता तोच हळू हळू साधनेने वाढवीत नेला तर त्याचा प्रविशाल कोन होऊन शेवटी पूर्ण कोन होईल हे ओळखून तशी साधना ते करीत असत. व्यक्ति झाली तरी विश्वाचाच अंश आहे. पूर्णकोन तिभागून लघुकोन झाला हे खरे असले तरी लघुकोनांची बेरीज करून म्हणजे वाढवून पूर्णकोन होऊ शकतो याचे त्यांना ज्ञान होते. यामुळे जीवनाची सुरवात व्यक्ती पासून झाली तरी तो प्रवाह समाज, राष्ट्र व विश्व यांत कसा खेळता ठेवावा याचे ज्ञान त्यांनी मिळविले होते. अनुभवाच्या कसावर सत्य पारखून आपल्या सर्व ज्ञानाचा ठेवा व साधनांची माहिती भविष्यकाळांतील मानवांसाठी जतन करून ठेवलेली आहे. या ज्ञानाचा व साधनांचा वापर करून त्या वेळच्या लोकांनी आपले दोन्ही डोळे साफ व निकोप राखल्यामुळे त्यांचे जीवन योग्य मार्गावर चालले होते व त्या वेळचा समाज आजच्या प्रमाणे सुधारलेला नसला तरी अधिक सुखी, समृद्ध व आनंदी होता.

दृष्टींत पालट झाला.

पण कालांतराने दृष्टि बिघडत गेली. एकाकाळचे भारतीयांचे तेजस्वी डोळे

अधू झाले. परकीयांच्या भारतप्रवेशामुळे त्यांच्यापुढें ऐहिक सुखाची नवी वनश्री दिसूं लागली. ऐहिक वैभव व तें मिळविण्याचीं नवीं नवीं साधनें त्यांच्या दृष्टीस पडलीं. परकीयांच्या ऐहिक वैभवानें त्यांचे डोळे दिपले. पूर्वीच्या शांत, सुंदर, पवित्र, नाजूक पण मोहक आध्यात्मिक वनश्रीपेक्षां परकीयांनीं आणलेल्या ऐहिक वैभवाच्या मळ्यांतील सुखाच्या पिकाचें आकर्षण त्यांना अधिक वाटूं लागलें. त्यांच्या वागवगींच्यांतील काटेरी पण डबडबलेले 'स्वार्थ' वृक्ष व त्या वृक्षाला येणारी रंगीबेरंगी लोभाचीं फळे पाहून ते मोहित झाले. त्यांतून मिळणाऱ्या रसाच्या गोड अवीट चवीनें ते भारून गेले. या फलांच्या सेवनानें लालसा नांवाचा रस त्यांच्या रक्तांत भिनून गेला. यामुळें त्यांचा विशाल दृष्टिकोन जाऊन तो लघु बनला व त्याला आपल्या पुरतेच दिसूं लागलें. पूर्वी तेजानें तळपणारे त्यांचें आत्मतेज हळूहळू फिकें होत होत कालांतरानें पूर्ण लुप्त झालें. पूर्वीच्या ऋषिमुनीपेक्षां ऐहिक वैभवाची व सुखाची किमया करणारे हे परकीय त्यांना अधिक जवळचे, बलवान व सामर्थ्यशाली वाटूं लागले. खरें सुख म्हणतात तें हेंच, अशी त्यांची भावना होऊन असत्याला सत्य व सत्याला असत्या ते समजू लागले. या खऱ्या सुखाच्या मार्गे ते लागले. परकीयांचें सर्वच चांगलें व अनुकरणीय वाटून व लोभाच्या कच्छपीं लागून त्यांनीं परकीयांचें दास्यत्व पत्करलें. त्यांचे दोन्ही डोळे साफ बिघडून गेले. एका डोळ्यांत पारतंत्र्याचा मोती-विंदु झाला व दुसऱ्यांत आध्यात्मिक टॅकोमा (अंधपणा झाला.) यामुळें स्वतःच्या बाहु-बलावर मिळवून होईल तेवढें समाजाचें कल्याण करण्याऐवजी परकीयांच्या दारीं तुकडे मोडून स्वतःपुरती संपत्ती व वैभव मिळविण्यांत ते गर्क झाले. समाज, राष्ट्र व धर्म यांचा त्यांना विसर पडला. एका काळचे ताठरपणें चालणारे बलशाली पुरुष खालीं मान घालून परकीयांच्या काठीचा आधार घेऊन चांचपडत जीवनाची वाट चालू लागले. डोळ्यांना झालेल्या या रोगावर उपचार करायला कोणी वैद्यही त्यावेळी नव्हता.

संतांची कामगिरी

पण नवीन रोग उत्पन्न झाला कीं त्यावर उपचार व ते करणारे वैद्य निर्माण होतात; या निसर्गाच्या नियमास अनुसरून संत नामक वैद्य निर्माण झाले. उत्तर व दक्षिण दोन्ही भारतांत एका मागोमाग त्यांचा उदय झाला.

त्यांत हिंदु वैद्य तसेच मुसलमानी विशेषतः सुफी हकीम होते. हद्दी ज्वराप्रमाणें मुसलमानांच्या हाडीमासीं खिळलेला द्वेष, क्षुद्र देवतांचे माजलेलें बंड कोंबड्या बकऱ्यांचे बळी, कर्मठपणाचें स्तोम, स्वार्थासाठीं हिंदूनीं स्वीकारलेला परधार्जिणेपणा, नास्तिकपणा वगैरे गोष्टीवर चाफेर हल्ला चढवून त्यांनीं समाजाच्याडोळ्यांत नाना अंजनें घातलीं. त्यामुळें दोन्ही डोळ्यांत थोडी फार सुधारणा होऊन ऐहिक व पारमार्थिक गोष्टी दिसूं लागल्या. दक्षिणेंतील ज्ञानेश्वर, नामदेव, एकनाथ, रामदास वेगैरेंचीं अंजनें झणझणीत होतीं व तीं बरीच गुणकारी ठरलीं. शिवछत्रपतीने मराठ्यांच्या साह्यानें पारतंत्र्य झुगारून स्वातंत्र्य प्रस्थापित केलें. स्वातंत्र्य रक्षणासाठीं ऐहिक व पारलौकिक दोन्ही गोष्टींची जरूरी आहे हें त्यानें स्वतःच्या उदाहरणानें जनतेला पटवून दिलें. महाराष्ट्रीय जनता धर्मपरायण झाली व स्वार्थाला मर्यादेंत ठेवून ती ऐहिक सुख भोगत होती. एकंदरींत सुखी होती. पण डोळे पूर्णपणें बरें न झाल्यामुळें हा आनंद हें सुख ते फार काळ भोगूं शकले नाहींत. पुन्हां स्वार्थापायीं परधार्जिणेपणानें डोकें वर काढले व घडी विसकटू लागली. आणि याच वेळीं—

इंग्रजांनी काय केलें ?

इंग्रज आले. पूर्वी आलेल्या पठाणी व मुसलमानी परकीय लोकांपेक्षां हें परकीय फारच निराळे होते. त्यांच्यांत आणि ह्यांच्यांत जमीन अस्मानाचें अंतर होतें. पूर्वीचे परकीय राज्यकर्ते लुटालूट करण्याच्या उद्देशानें आले. नंतर त्यांनीं राज्यविस्तार व धर्मविस्तार या हेतूनीं या देशांत कायमचें ठाणें दिलें. परंतु भारतांत येणारे इंग्रज राज्यकर्ते नव्हते, व्यापारी होते. खुबीखुबीनें कोणाला सहसा कळणार नाहीं अशा प्रकारें आपला स्वार्थ साधून घेण्याची व्यापारी बुद्धि त्यांच्यापाशीं भरपूर होती. येथील परिस्थिति त्यांनीं हेरली व राज्यस्थापना व धर्मप्रसार करण्यास ती अनुकूल आहे हें त्यांनीं जाणलें. पूर्वीच्या परकीयांचे उद्देश उघड होते तर इंग्रजांचे उद्देश व्यापाऱ्यांच्या पडद्याआड अंतरींच्या अंतरंगांत दडलेले होते. त्यांना पक्के माहीत होते कीं दोन्ही डोळ्यांनीं आंधळा असलेला माणूस दुसऱ्याचा सहज गुलाम म्हणून होऊं शकतो. असे गुलाम परकीयांच्या पायाशीं स्वखुषीनें लोळण घेतात. स्वतःचें घर वाईट व टाकाऊ असें मनानें एकदां घेतलें कीं मग तें मन परकीयांची घरे धुंडाळू लागतें. इंग्रजी

शिक्षण व संस्कृती या जडीबुटीचा उपयोग करून भारतीयांचा धर्म संस्कृती किती निःसत्व व निरुपयोगी आहे हे त्यांनी भारतीयांच्या गळी बरोबर उतरविले. भारतीय जिभेला ऐहिक सुखे व सुधारणा यांचे मधाचे बोट लाविले. यामुळे त्यांचे बस्तान ठीक बसले. पण पूर्वीच्या संतांनी केलेली कामगिरी मात्र गायी गेली. वाघिणीचे दूध (इंग्रजी शिक्षण) पिऊन भारतीय ऐहिक ज्ञानाने पुष्ट झाले. विज्ञानाचा विस्तीर्ण प्रदेश त्यांना दिसू लागला. त्यांची बुद्धि तीव्र झाली. आणखीही पुष्कळ फायदे झाले हे खरे. परंतु भारतीयांची दृष्टी materialistic नास्तिक बनली. दुसऱ्या डोळ्यांत आध्यात्मिक लुकोमा झाला. यामुळे ऐहिक सुखे व सुधारणा यांखेरीज त्यांना दुसरे काही दिसेनासे झाले. 'न्याची खावी पोळी, त्याची वाजवावी टाळी' या न्यायाने इंग्रजांचे ते सर्व चांगले व आपले ते सर्व वाईट, त्यांचा धर्म सुटसुटीत व व्यवहार्य तर आपला धर्म म्हणजे नुसते वेडेचार अशी भारतीयांची बुद्धी होऊन बसली. ते दोन्ही डोळ्यांनी आंधळे झाले. पुन्हा वैद्यासाठी धावाधाव चालू झाली, परंतु वैद्य मिळून त्याने औषधयोजना करून डोळे ठीक व्हावयाला सुमारे १५० वर्षे जावी लागली. या काळांत आम्ही भारतीय इंग्रजांचे गुलाम म्हणून आंधळ्या सारखे वागत होतो. त्यावेळी अंधानुकरणाची व स्वतंत्र विचार न करण्याची संवय जी जडली ती अजूनही कायम आहे. भारतीयांनी स्वखुशीने इंग्रजांचे कायम गुलाम होऊन रहावे व इंग्रजांचे राज्य अबाधित चालावे म्हणून भारतीयांना जरी वाघिणीचे दूध पाजले गेले तरी दूध ते दूध. त्यांतील चांगल्या गुणांचा जो प्रभाव पडायचा तो पडलाच. या दुधाने भारतीयांना पुष्ट केले. त्यांना विज्ञान दृष्टी प्राप्त झाली. परंतु डोळ्यातील गुलामगिरीचा मोतीबिंदु काही ठळला नाही. ठळं नेये अशीच व्यवस्था इंग्रजांनी केली होती. मोतीबिंदु झाला तरी तो केव्हांतरी पिकून परिपक्व होणारच. १५० वर्षांच्या कालांत हा मोतीबिंदु पिकून परिपक्व झाला. इंग्रजी ज्ञानामृताच्या प्राशनाने काही भारतीयांना स्वातंत्र्याचे मोल दिसू लागले. रानडे, टिळक, गांधी, सुभाषचंद्र बोस वगैरे थोर देशभक्तांनी जनतेच्या डोळ्यांत झणझणीत अंजने घातली. वाघिणीच्या दुधाने तयार झालेल्या या डोळ्याला सामाजिक विषमताही दिसली. लोकहितवादी, आग-स्कर, फुले, कर्वे वगैरे थोर मंडळींनी आमक समजुती व खुळे सामाजिक व्यवहार यावर हाल सोसून हल्ले चढविले. यामुळे स्वतंत्र विचारांचे वारे वाहू लागले. या

गोष्टीचा परिणाम म्हणजे मोतीबिंदू बरा होऊन भारत १९४७मध्ये स्वतंत्र झाला. ज्याचें शस्त्र त्याच्यावर उलटलें. असा हा प्रकार झाला.

मानसिक गुलामगिरी कायम

आपण पाजलेल्या वाघिणीच्या दुधाचा हा विपरीत परिणाम पाहून जरी इंग्रजांना धक्का बसला असला तरी ते कांहीं अगदीच महंमद घोरी प्रमाणें घोरपणें वागले नाहींत. परिस्थितीच्या नाना अंजनांनीं त्यांचेही डोळे उघडूं लागले होते. यामुळें वरवर कां होईना, स्वखुषीनें त्यांनी सत्तांतर होऊं दिलें. स्वातंत्र्याचें सुख भारतीय भोगू लागले. नाना सुधारणा झपाट्यानें होऊं लागल्या. जगाच्या बाजारांत भारताला मोलाचें व महत्वाचें स्थान मिळालें. अशा प्रकारे भारतीय बाहेरून पुष्कळ सुधारला व पुढारला तरी अंतरंगात तो अजून फारसा सुधारला नाहीं. कारण त्याचा दुसरा डोळा अद्याप बरा व्हाव याचा आहे. यामुळें कोणत्याही गोष्टीकडे डोळसपणें आम्हांस पहातां येत नाहीं. अंधानुकरणाकडे आमची प्रवृत्ति आहे तशीच आहे. इंग्रज गेले स्वातंत्र्य आलें. पण मानसिक गुलामगिरी राहिली ती राहिलीच. अजूनही आम्ही बुद्धीने व मनानें स्वतंत्र झालों नाहीं. पूर्वी इंग्रजांचे गुलाम होतो. आतां पैशाचे गुलाम आहोंत. व्यवहारांत स्वच्छपणा नाहीं. मनें रोगट बनलीं आहेत. आमची पूर्वापार चालत आलेली अंधश्रद्धा आजही राजकारणांत विषेशतः धर्मकारणांत दिसून येते. ऐहिक दृष्ट्या आपली बरीच प्रगती झाली. औद्योगिक प्रगतीत तर आपण फारच मजल मारली आहे. यामुळें राष्ट्राचा अनेक दृष्टीनें फायदा होत आहे हें निर्विवाद असलें तरी औद्योगीकरणामुळें व विज्ञानाच्या बेफाट वाढीमुळें मानवी मनावर नको ते संस्कार जे होत आहेत ते दूर करण्याचा प्रयत्न फारसा होत नाहीं. आम्हांस विचार स्वातंत्र्य आहे पण स्वतंत्रपणें विचार मात्र आम्हांस करतां येत नाहीं. तसा विचार लोकांनीं करावा असा प्रयत्नही केला जात नाहीं. आम्ही यंत्राचे गुलाम बनत आहोंत. कमी श्रमांत भरपूर हें आमच्या जीवनाचें सूत्र झालें आहे. नको तेथेंही आम्ही तें वापरतो. जेथें श्रमाची आवश्यकता आहे तेथेंही जरूर ते श्रम आमच्यानें होत नाहींत. पैसा व सुख पाहिजे व तें श्रमाविना. हीच गोष्ट बौद्धिक-श्रमाची. डोक्याला त्रास कोण देतो? जें आयतें मिळेल त्यावर काम भागवून घेतों. साहित्यांतून व भाषणांतून बुद्धीला असला आयता माल भरपूर पुरवला जातो.

त्यातील विचार स्वीकारून ते आपलेच विचार अशा थाटांत माणसें व्यवहार करतात. खरे खोटे निवडण्याची आमच्या बुद्धीची ताकदच नाहीशी झाली आहे. मनाचा कमकुवतपणा व बुद्धीचे निःसत्व याचा फायदा संधीसाधू लोक घेत आहेत. स्वार्थ साधण्याला या गोष्टी जरूर असल्यामुळे त्या संबंधी कांहीं सुधारणा करण्यास कोणी तयार नाहीत. यदा कदाचित तसा प्रयत्न कोणी करू लागला तर त्याचे पाय मात्र ओढले जाऊ लागतात. डॉ. आंबेडकर, स्वा. सावरकर, आचार्य अत्रे यांच्यासारखी स्वतंत्र विचार करणारी माणसें भारतात कितीशीं मिळतील ? राजकारणांत काय व समाजकारणांत काय, बहुसंख्य लोक अंधश्रद्धेनेच वावरत असतात. मन सामर्थ्यशाली, बुद्धि तेजस्वी नि तीव्र होण्यास केवळ ऐहिक ज्ञान पुरे पडत नाही. त्याला अध्यात्मज्ञानाची जोड लागते. पण नेमकी हीच गोष्ट आम्ही आमच्या शिक्षणांतून व व्यवहारांतून गालून टाकतो. अशा करण्याने अंधश्रद्धा बळावली तरी ती आम्हास स्वार्थसाधण्यासाठी व विभूती पूजेसाठी पाहिजे असते. राजकीय मुत्सद्दी वा सामाजिक कार्यकर्ते हा दुसरा डोळा सुधारण्याकडे फारसे लक्ष देत नाहीत. उलट त्याकडे कानाडोळाच करतात. अध्यात्मांतील एकात्मता हा शब्द आम्ही नेमका उचलून घेतला पण अध्यात्मांतील ज्ञान मात्र आम्ही घेण्यास तयार नाही. अध्यात्मिक ज्ञानाशिवाय एकात्मता म्हणजे सहाराला धरण बांधून त्यावर सुंदर पीक काढण्याची योजना होय. तें मृगजळ आहे. स्वातंत्र्य मिळून २० वर्षे झाली तरी अजून आपण खरोखर सुखी आहोत अशी कांहीं भारतीय जनतेची भावना होत नाही. जिमेवर एकात्मता, मानवता हे शब्द, अंतःकरणांत स्वार्थ व लोभ व दृष्टीत पैसा असा आजचा जमाना झाला आहे. कारण आमच्या दुसऱ्या डोळ्याला लुकोमा झाला आहे.

(पुढील अंकी समाप्त)

Sai Devotion— then and now

by K. V. G. Rao

A little more than thirty years have passed since many of us were led in a most life-giving manner to the feet of Divine Sai Baba. Those years have been a time of fruitful and voracious study of writings about Sai Baba and absorption of His wonderful spirit all too improperly. The late H. S. Dixit and one or two other direct devotees of Baba, it is said, were inclined to keep their worship of Baba a secret and hidden affair. If at this time they had come out with their experiences and attracted crowds, only too anxious to worship a perfect Godman like Baba, unfailingly ready to help His Devotees out of their misery, it would even then have released a mighty force capable of saving our people from the on-rush of the soul-killing power of the new callous age. But for the blazing torch of faith lit by the revered Narsimhaswami, devotion of Baba would have remained a tiny spark burning in an obscure village. Having outgrown the narrow devotion of a few in the early days and later spreading like an all-enveloping protective umbrella, Baba devotion has today become the ardent faith of nearly all Indians. In Madras and later all over Bombay and elsewhere worship of Baba became a joyously performed ritual of sincere devotion before an altar dedicated to Baba who found a place of honour in almost every home. Wholly enthusiastic is the devotion, the people gratefully offered Him for the wonderful help rendered by Him in their need. It is said of a schoolmaster somewhere in Madras that on the occasion when his son, a boy of about fourteen years, lay ill near death's door,

Baba whose devotee he was, rode up to their house in a horse carriage looking very much like a bearded Hakim and assured the weeping parents through the window that their son would be alright in an hour's time. When requested to come in, this wonderful visitor said it was unnecessary. As He told them, the son recovered from his high fever and asked for water to drink which he had not done for more than twenty-five days. Soon he got well, like one returned from the dead, and attended the Thursday worship along with the father. This is the most adorable Baba who has become a house-hold God ecstatically worshipped and joined in this, kind of heartfelt devotion by neighbours and relatives. Such is the way Baba worship has filled the horizon and is soon bound to overflow it.

Baba's glory as God personified was recognised though not extensively in his life-time as infinitely more so after His samadhi and now when vast crowds pour into Shirdi without any attempt being made to create devotees for Him who gathers round Himself none other than His own children. Many by pretending to be Baba tried either to supplant Him or outshine Him but none of them have been successful in creating any more than a doubtful reputation for themselves. Even after more than half a century, Baba has remained inimitable and unsurpassel as an object of ever increasing devotion. A European writer without being sure of his facts fixed 1886 as the date of His final coming to Shirdi for his residence there. There have been older women and men who bear testimony to the fact that he bridged very nearly a century by living in close contact with the simple villagers. The city dwellers came into the picture only after 1919. Baba has been described by this European writer as having given a severe slap to Chandorkar's face for having desired to see the beautiful face of a woman Devotee for the second time. All that Baba did was to pat him lightly on the thigh telling him how while creating a beautiful face, God revealed Himself through it, though not recognised as such. Almost every Devotee of Baba cherishes some thrilling memory of the help rendered

by Him, who was like a Divine child, simple and unaffected by the pomp and devotion showered most lavishly upon Him. He did not know any big people as such, nor did he make them the object of His special attention. He appeared amongst the villagers of Shirdi very much like one of them and left His Sacred Body, with poor people near Him, with just the small means needed for His Funeral. If the Westerners do not see God when they stand face to face with Him, it is they who are the worst losers. He created a great Brotherhood of devotees free from any trace of cultist, caste or religious implications of any kind. He did refer to the Brahmin and to Himself as a poor Brahmin without the least desire to glorify Brahminism or the mischievous Social formation known as the caste system. In every way thus, He was not only flawlessly perfect as an object of deepest and unchanging devotion, round whom gathered multitudes of Devotees.

Sai Baba said of Himself that from a feeling of mistaken identity by His devotees, they looked upon Him as God which was true in the sense that He was always in God or God on earth as Mr. G. S. Khaparde recognised Him as such. "There is nothing to fear. Here are the bubos," said He, revealing them under His arm-pit, thus convincing Mr. Khaparde and his wife of the fact that Baba fulfilled the needs of a God on Earth, superfatherly in the way He constantly protected and saved them from misery. His ways were inscrutable and while on earth for nearly a century (and not sixty years as one writer feels bold enough to testify) He created a blissful heaven in the place which He regarded as His residence. His spiritual stature was indisputably Divine, He did wonders with His devotees, apart from performing miracles which he did without the least intention of convincing His devotees who were already more than convinced. He lived so as to change His devotees into good and pure persons, fit at least to be merged in the dust of His blissful feet. When Das Ganu was desirous of bathing in the Ganges, Baba asked him to

hold on to His feet from which there issued a thin and uninterrupted stream of water for a few minutes which Das Ganu sprinkled all over his person. As great was the miracle he did in the case of S. B. Dhumal who having been compelled by Baba to stay away from his work in his own town, Nasik, found to his own infinite personal happiness and amazement that for all his absence his official papers contained as many signatures as were needed. There are innumerable other wonders performed almost as many as there are devotees. More so after His mahasamadhi, as during His lifetime he cured people of their illnesses by using counter-indicated medicines or no medicines at all. He made the blind see and rendered the snake poison innocuous even after it had entered the bloodstream. He went thousands of miles without leaving His body behind in order to help a devotee, continuing to play His part without the slightest change in his way of doing things. Such was His supreme power that he lived in two different worlds of His Universal Being and the material world without disturbing or altering the behaviour of things in both. He was the Great God, none being like Him, a fond parent who protected the wellbeing of His devotees.

THE AGELESS AND TIMELESS SAI BABA

Unlike the many great souls we read of or rarely meet in life, the only recognised Giant among them, with His hands extending as far as the knee-caps, looking anything but civilised was Sai Baba of Shirdi who lived, if it can be said of Him that He lived, timelessly. Even at the time He came to Shirdi, though dates have been fixed for it and His very age determined for Him by an European writer, it was a little child devotee of Baba, who was married at the time she was three years old, remembered knowing Baba then who to her and the others closely related to her, looked overmiddleaged. The same child was eighty years old when Baba entered Mahasamadhi. The truth about Him was that He was agelessly and timelessly

alive in the same way as He was not born, though stories have been built round this event. It is remembered by some that when they saw Him first, He looked a highly good-looking lad of sixteen and another man, an Indian, makes Baba then and later on call the women devotees of His "Lassie", an unrefined form of address. Some five or six years later when He came to Shirdi and settled down under the neem tree, He is believed to have looked a very much older man. How He came to Shirdi and wherefrom is not known. All that is known is that this very God-like man descended upon Shirdi so as to make it the centre of miraculous healing and spiritual transformation with certain intent to enfit the people of His choice for being transported to the higher regions. The way He sometimes flared up in anger and collected Dakshina (not from all but only from those who were bound by indebtedness to God) He made Himself least attractive as a Guru-God. What really happened was that only those who were His predestined children came and clung to Him. When asked by a Court Commissioner as to how old He was, He said He was lakhs of years old which was too true in the sense that like the Sun He was uninfluenced by time.

When the creative power descends upon Earth, it is said that the heart of man rejoices, knowing the happiness supreme was to be his. The fruit ripens and falls effortlessly in the basket of the gatherer. The great groaning in pain is heard no longer as the power of the assuaging hand is felt. The misery of helplessness hanging heavily in the air vanishes giving place to relief which seems to suggest that the Lord is nigh and the gates of heaven in the hearts of men are opened for the Saviour to enter. The rainbow colours become spread round Him, announcing the rains of grace so as to make life a painless benediction so that it is easier for man to become one with the dust of God's feet, which joy is found by all who find life a blunder undergoing correction. Instincts that so long dragged man down, making him feel all lost and unsaved vanish so as not to pollute life any more. All men who are sick of life

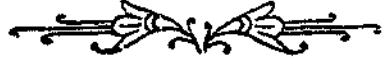

on Earth received tidings of God's mercy, stayed on unburdened by heavy flesh, finding themselves rendered ethereally benign. And yet He was not like the founders of religions adding more intolerable mischief to whatever is already there because Sai being a healer and a real Saviour found missionaries a curse, for this reason that they tried to cleanse people of the sins of worshipping the so-called false Gods. So far as Baba was concerned there were no untrue Gods, everything that was found was all Allah.

Those who gathered round Him and sought peace and plentitude of Grace found it in all overfilling richness. Every one of them was one Baba knew over the centuries. One was recognised as having been known to Him for seventy generations. Mrs. Khaparde, He made known to others as having been closely associated with Him over several incarnations, one of which was as a Cow which gave Him plenty of milk. When some other person went to Him for the first time, He said that there was no need to introduce him, He having known him for several hundred years. Some, He said, owed their very birth to the fact of His having put them into their mothers' wombs. In this way He recognised every devotee as having been well-known to Him for several centuries in the past. It is well-known that He said that He knew Akbar. On other occasions He described himself as having been a marvellous weaver of shawls, richly rewarded for His great skill. Even in the case of ordinary men, He knew them as they changed from one life to another and finally take the form of a serpent and frog from sheer bitterness of feelings. Nobody was just a new and unknown man or woman to Him. To one man He gives the assurance of bringing back his dead son and planting him in his mother's womb. In the case of the good Annasaheb Dabholkar's son-in-law, He said that He put him in his mother's womb as being most suitable for his soul's further enrichment. He made only His Spiritual children over the centuries and none others come to Him making it impossible for others who were not His by destiny to come anywhere near Him. Even now

it must be realised that only His privileged children enter the Masjid or Samadhi pulled by an unexplainable power of attraction. Others find those gates leading to God's own presence closed to them. Upasani Sastri who as a Saint is wholly Baba's handiwork, moved out and established his own particular ashram where I was told, there was a small picture of Baba hung a little above the cage where he subjected himself to the rigours of higher discipline. It is said that one of his disciples described Baba as a Muslim Guru of Upasani Sastri of little importance. I have myself no personal knowledge of Upasani Sastri or his institution, nor did I seek closer acquaintance beyond hearing what I was told about his institution and the work done there. Never did Sai Baba say what was not part of His intimate knowledge over the centuries. Whenever He appeared as Gods of particular devotion to His devotees, He was all He said He was—a God seen in different forms by different devotees. Now that it has been realised that He is the One God with all the other Gods being in Him, who have most respectfully receded into the background or merged in Him giving place to Sai God worthy of fervent devotion. As His spiritual children who have placed ourselves in His care our duty is to ceaselessly repeat His name thereby to fill ourselves with Him, to the extent He enables us to. As he made us feel, He was our father and as such recipients of all His blessings and benefits. The history of our past association with Him remains a sealed book unless He brings it to our awareness through dreams. It must be known that intense and wholesouled devotion makes Him appear before us in His physical form or in other ways necessary to save us from the misery of worldly existence.

श्री गोंदवलेकर महाराजांच्या हितोपदेशाच्या गोष्टी

कर्मपिक्षां हेतु श्रेष्ठ

एका गांवामध्ये वारकरी पंथाचा एक साधु राहात असे. गांवांतले एक वृद्ध जोडपें नेहमीं त्याच्याकडे जात असे. त्यांचा मुलगा फौजदार होता आणि आईबापांना तो फार कडकपणें वागवी. तो स्वतः कधीं साधूकडे जात नसे पण साधूची निंदाहि कधीं करीत नसे. एकदां त्याच्यावर पैसे खाल्ल्याचा आरोप आला आणि तो फार घाबरला, काय करावें हें त्याला सुचेना. इतक्यांत त्याला साधूची आठवण झाली आणि त्या संकटांतून पार पडण्यासाठीं तो साधूकडे गेला. साधूला त्याच्याविषयीं सर्व माहिती होती. इतकेंच नव्हें तर वृद्ध आईबापांनीं आपल्या सर्व परिस्थितीची कल्पना त्याला आधींच दिली होती, पण त्या वेळीं तो म्हणाला, “असूं दे. तुम्ही नामस्मरण करीत जा. मुलाची व माझी भेट झाली म्हणजे आपण बघूं.” फौजदाराला पाहिल्याबरोबर साधु म्हणाला, “कां फौजदारसाहेब ! आज इकडे कोणीकडे आलां ?” तो म्हणाला, “महाराज ! मी जरा अडचणीमध्ये सांपडलों आहे. तिच्यांतून मला दूर करा.” साधूनें विचार केला कीं, याला वळणावर आणण्यास ही संधि चांगली आहे म्हणून तो त्याला म्हणाला, “फौजदारसाहेब ! याला एकच उपाय आहे. रोज सकाळीं उठल्याबरोबर तुम्ही आईबापांचें दर्शन घेऊन नमस्कार केल्याशिवाय दुसरें कांहीं करायचें नाहीं. असा नियम चार महिने करा म्हणजे खात्रीनें या संकटांतून पार पडाल.” फौजदारानें तें कबूल केलें आणि घरीं आल्याबरोबर आईबापांना फर्मान सोडलें कीं, “तुम्ही दोघांनीं रोज सकाळीं मी उठायच्या वेळीं माझ्या खोलीच्या दाराशीं येऊन हजर राहिलें पाहिजे. गुरुमहाराजांची तशी आज्ञा झालेली आहे. विसरलां तर याद राखा.” बिचारे म्हातारा-म्हातारी घाबरून गेले. त्यांना रात्रभर झोंप येईना, सारखी काळजी वाटूं लागली. हा केव्हां उठेल याचा नेम नाहीं म्हणून तीं दोघें पहांटेंच त्याच्या खोलीपाशीं येऊन उभीं राहात. मग फौजदारसाहेब उठून त्यांना नमस्कार करीत.

तात्पर्य—आपली सत्कर्म करण्याची तऱ्हा ही अशी आहे. सत्कर्म करायचें जरी झालें तरी त्याचा हेतु ओळखून जर तें न केलें तर त्या कर्मापासून

जनाला पीडाच होते. मनामध्ये हेतु शुद्ध असावा आणि बाह्य कर्म चांगले असावे, म्हणजे मग जगामध्ये आनंद पसरतो.

कार्यकारणभावाची मर्यादा :

एकदां एक वकील एकांतांत बसून पुष्कळ जप करावा या हेतूने त्र्यंबकेश्वर येथे गेला. श्रीनिवृत्तिनाथांच्या दर्शनास जात असतां कर्मधर्मसंयोगाने दगडावर पाय घसरून तो पडला आणि त्याला जरासें लागले. आपण जप करण्यासाठीं आलों आणि असे पडलों, हें कांहींतरी अशुभ आहे अशी कल्पना करून घेऊन तो जास्त दिवस तेथे न राहतां घरीं परत आला. कांहीं दिवसांनीं त्याची व एका साधूची गांठ पडली. त्यानें साधूला विचारलें, “महाराज ! मी संताच्या दर्शनास जात असतां पाय घसरून पडलों कसा ? माझा पडण्याचा कार्यकारणभाव काय आहे तो सांगा !” त्याचा प्रश्न ऐकून साधु हंसला आणि म्हणाला, “प्रत्येक गोष्टीचा कार्यकारणभाव कसा सांगतां येईल ! एकदां एक मनुष्य सहज रस्त्यानें चालला होता. बाजूला लहान मुलें विटीदांडू खेळत होतीं. एका मुलानें विटी मारली. ती या माणसाला जराशी चाटून गेली. तेव्हां त्यानें त्या मुलांच्या वर डोळे वटारले, त्यांना तो रागे भरला आणि पुढें गेला. जरासा पुढें गेल्यावर एक मित्र त्याला भेटला. मित्र बोलतां बोलतां हातांतील काठी फिरवित होता. चुकून ती काठी निसटली आणि याच्या डोक्यांत बसली. त्याला लागलें खरें पण मित्राला जास्त बोलतां येईना म्हणून डोकें चोळीत तो पुढें निघाला. आणखी पुढें गेल्यावर एका घराच्या छपरावरचें कौल अचानक याच्या डोक्यांत पडलें आणि खोक पडून रक्त वाहूं लागलें, पण या वेळीं तर तो गप्पच बसला. त्याला विटी लागली तेव्हां लहान मुलें कारण म्हणून समोर दिसलीं. डोक्यांत काठी लागली तेव्हां मित्र समोर दिसला. आणि डोक्यांत कौल पडलें तेव्हां कांहींच कारण दिसलें नाहीं. बरें, यापैकी त्याला इजा व्हावी असा वाईट हेतु कोणाचाच नव्हता. मग प्रत्येक गोष्टीच्या कार्यकारणभावाचा निकाल कसा लागणार ?”

तात्पर्य — आपल्या जीवनांत तर कितीतरी गोष्टी सारख्या घडत असतात. त्यांपैकी प्रत्येक गोष्टीचा कार्यकारणभाव आपण पाहात असतो तर मग पाय घसरून पडण्याचा कार्यकारणभाव पाहायला हरकत नव्हती. पण इतर बाबतींत हा विचार मनांत न येतां तो फक्त भगवंताच्या किंवा साधनांच्या

बाबतीत येतो याचा अर्थ असा कीं, आपली विषयाची बुद्धि हे विकल्प उत्पन्न करते. विषय भोगतांना येणाऱ्या अडचणींचा कार्यकारणभाव शोधण्यांत कोणी वेळ घालवला आहे काय ? म्हणून आपल्या जीवनांत घडणाऱ्या गोष्टी आपल्या प्रारब्धानें घडतात असा निश्चय करून आपलें मन साधनापासून चलित होऊं देऊं नये. आपल्या पूर्व संचितानें जें येतें तें भोगावें लागतें. त्याचा खरा कार्यकारणभाव कळणें शक्य नसतें.

अभिमानाचें घर खालीं :

एका गांवामध्ये एक शेतकरी राहात असे. तरुणपणीं त्याची शरीरप्रकृति चांगली धडधाकट असून थोडा पैसा पण होता. त्यामुळे तो अत्यंत मगूर बनला; आणि तो अरेरावी करण्यांत मोठा पटाईत असून नाना प्रकारच्या छळाढाली करी. गांवांतील सर्व लोक त्याला घाबरत असत आणि तो सांगेल त्याप्रमाणें नाईलाजानें वागत. बरिंच वर्षे या रीतीनें गेल्यानंतर त्याचें वय झालें, आणि त्याच्या डोळ्यांमध्ये मोतीबिंदु वाहूं लागला. तो पूर्ण वाढल्यावर त्याला दिसेनासे झालें. तशांत त्याला अर्धांगवायूचा झटका आला आणि त्याची एक बाजू अगदी निकामी झाली. शेतीवाडी उगीच थोडी होती आणि त्याचा पैसाहि फारसा शिष्टक राहिला नव्हता. अशा अवस्थेंत तो घरामध्ये पडलेला असायचा, परंतु चांगल्या अवस्थेमध्ये असतांना आजपर्यंत त्यानें अनेक लोकांना छळले होते. त्यांपैकी कांहीं लोक येऊन त्याला वाटेल तशी शिवीगाळी करून जात. इतकेंच नव्हे तर गांवची पोरें त्याला थपडा मारून पळून जात. त्याचा भयंकर संताप होई. तेव्हां त्याची बायको त्याला म्हणे, “आतां कां बरें संताप ? आतां सोसा मुकाट्यानें ! आपण पूर्वीं जें केलें त्याचें हें फळ मिळत आहे नाहीं का ? ”

तात्पर्य—आपला देह नीट चालत आहे, आपल्याजवळ पैसा आहे तोपर्यंत आपण उगीच अभिमान धरतो. आणि वाटेल तसे वागतो. देह पराधीन झाल्यावर मग पुढें फार वाईट परिस्थिति येते. भगवंताला सर्व खपतें; फक्त अभिमान तेवढा खपत नाहीं. साधकानें तर डोळ्यांत तेल घालून जपलें पाहिजे जरा कोठें अभिमान तोंड वर काढतो असें वाटलें, की तो ठेंचून टाकाव व मोकळें व्हावें.

समाधान टिकवा

एक मोठा साधु फिरत फिरत एका गांवामध्ये गेला. गांवाच्या बाहेर मारुतीचे देऊळ होते. तेथे त्याने आपला मुक्काम ठोकला. एकदोन दिवस झाल्यावर हळूहळू मंडळी जमू लागली. एक दिवस बरीच मंडळी बसली असतां साधु म्हणाला, “बाबांनो ! प्रपंचामध्ये कधीच कोणाला पूर्ण सुख मिळाले नाही, म्हणून आहे त्या परिस्थितीमध्ये समाधान टिकविण्याचा प्रयत्न करावा.” हे त्याचे बोलणे ऐकून साठ वर्षांचा एक म्हतारा एकदम उसळला आणि बोलला, “अहो साधु महाराज ! प्रपंचामध्ये समाधान टिकवा असें तुम्हांला सांगायला काय लागतें आहे ? पण ते शक्य आहे का ? बघा, माझा एक मुलगा बारा वर्षांचा आहे, त्याची मुंज अजून व्हावयाची आहे. दुसरा मुलगा अठरा वर्षांचा आहे, त्याचे शिक्षण अर्धवट झालेले आहे. सर्वात मोठी मुलगी आहे, तिला वीस वर्षे पूर्ण झाली तरी अजून तिचे लग्न कोठे जमत नाही. मुलांच्या काळजीने बायको खगंत चालली आहे. तिला औषध-पाणि करावे लागतें. आणि मी पेन्शन घेतल्यामुळे पगार अर्धा झाला. आतां पैसे पुरत नाहीत. अशा परिस्थितीमध्ये काळजी नको करूं तर काय करूं ? सांगा.” म्हातान्याचे शब्द ऐकून सर्वजण गप्प बसले पण साधु हंसला आणि बोलला, “आजोबा ! तुमचे म्हणणे अगदी खरे आहे. पण काळजी करून तुमच्या प्रपंचाचे प्रश्न सुटतात असा आजपर्यंतचा तुमचा अनुभव आहे का ? याच्या उलट, मनाचे समाधान जर टिकवले तर त्या प्रश्नांची उत्तरे सुचण्याचा जास्त संभव आहे. पण असे कोणी करून पहातच नाही. त्याला काय करावे ?”

तात्पर्य—ज्या गोष्टीची आपण आजपर्यंत काळजी करीत आलों त्या गोष्टी काळजीने मार्गावर येत नाहीत. हे नक्की करून देखील आपण काळजी सोडण्याचा प्रयत्न करीत नाही. “आजपर्यंत पुष्कळ काळजी केली, आतां मी किती काळजी करू ? असे कांहीं आपल्याला वाटत नाही. यासाठी देवाचे स्मरण करावे म्हणजे मनाचे समाधान टिकेल.

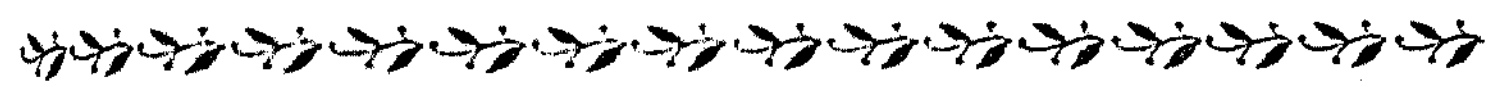
सगुण आणि निर्गुण

एका गांवामध्ये एक साधु राहात असे. त्याच्या दर्शनास दूरदूरचे लोक येत असत. साधु प्रत्येकाला नामस्मरण करण्यास सांगे. त्याचे रामावर मोठे

प्रेम होतें. त्याचें नांव ऐकून एक पुष्कळ शिकलेली बाई त्याला भेटण्यास आली. नमस्कार वगैरे झाल्यावर साधु अति नम्रतेने म्हणाला, “बाई ! भगवंताचें नामस्मरण करीत जा. त्यांची पूजाअर्चा करावी. त्यामध्ये आपलें कल्याण आहे.” साधूचें हें बोलणें ऐकून मोठ्या विद्वतेचा आव आणून बाई म्हणाली, “महाराजा आपण आतां किती दिवस लोकांना नामस्मरण करायला सांगणार ? त्यांना जर, पुढचा मार्ग दाखवा. नाहीं तर ते आहेत तेथेंच राहतील माझी उपासना निर्गुणाची आहे.” आणखी इकडचें तिकडचें बोलणें झाल्यावर ती साधूला म्हणाली “माझ्या सुलीचीं सुलगी फार आजारी आहे. मला फार काळजी वाटते. मी तिला भेटायला जाऊं का ?” हा प्रश्न ऐकून साधु हंसला आणि तिला म्हणाला, “बाई ! तुम्ही भेटायला जावें कीं न जावें हें ठरविण्याच्या आधीं माझ्या एका शंकेचें उत्तर द्या; म्हणजे मला सांगायला वरें पडेल. ही तुमची काळजी सगुण आहे ?” या प्रश्नाचें उत्तर कांहीं तिला देतां येईना आणि शेवटीं नामस्मरण करण्याचें तिनें कबूल केलें.

तात्पर्य—ज्याप्रमाणें एखादा मोठा विद्वान असेल तर त्याची विद्वत्ता ही सूक्ष्म असते पण ती त्याच्या स्थूल देहांतूनच व्यक्त होते; त्याचप्रमाणें निर्गुण हें सूक्ष्म असलें तरी त्याला पंचविण्याठीं सगुणाचा आधार धरावा लागतो. सगुणांत निर्गुण भरलेलें आहे. साध्य ‘निर्गुण’ आहे तरी साधन सगुणाचें असलें पाहिजे. निर्गुणाची “उपासना” होऊं शकत नाही. तेथें एकरूपता असते. उपासक वेगळेपणानें राहत नाही.

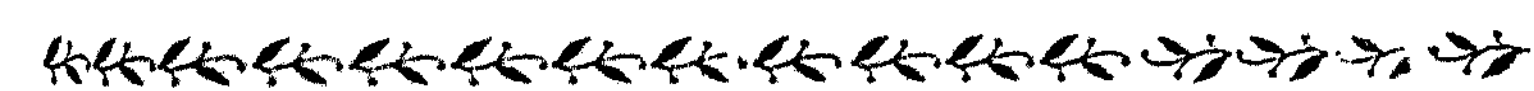

महात्माजींचीं बोधवचनें

—दैववाद्याला स्वतःच्या मर्यादा आहेत. सर्व उपाय करून झाले कीं माच आपण दैवावर हवाला टाकतो.

—वाईटावर मात करावयाची असेल तर त्यापासून पूर्णपणे दूर उभें राहिलें पाहिजे. निर्मळ चांगुलपणाच्या कणखर भूमीवर उभें राहूनच तें करतां येतील.

—जगांत वागण्याचा सर्वात व्यवहार्य व सन्माननीय मार्ग म्हणजे लोक जे बोलतात तें खोटें आहे असें मानण्यास जोपर्यंत सबळ कारण नाही तोंपर्यंत त्यावर विश्वास ठेवणें.

शिरडी-वृत्त

जून १९६९

या महिन्यांत बाहेरगांवचे भक्तांची गर्दी नेहमीप्रमाणे होती. कांहीं कलाकारांनीं हजेरी दिली, ती खालीलप्रमाणे—

कीर्तने—

सं. गवई यांची कीर्तने नेहमीप्रमाणे झाली.

गायन-भजन—

श्री. पद्मश्री शंभुमहाराज करेलबाग न्यू दिल्ली.

हवामान—

(ऋतुपालट) उन्हाळा संपत येऊन उकाडा अतिशय वाढून थोडा फार पाऊस सुरू. बाकी हवा शुद्ध असून रोगराई कांहीं नाही.

वाचकांस विनंती

या अंकापासून मराठी न जाणणाऱ्या साईभक्तांसाठीं इंग्रजी विभाग जोडण्यांत येत आहे. त्यामुळे महाराष्ट्रबाहेर मद्रास, बंगाल वगैरे भागांतील वाचकांची सोय होईल अशी अपेक्षा आहे. वाचकांनीं आपली मते कृपया कळवावी.

—व्यवस्थापक

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरिता ठेवलेली पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	८-००
(२)	,,	(हिंदी) श्री. ठाकूर	४-५०
(३)	,,	(गुजराथी) श्री. सोमपुरा	४-००
(४)	,,	(इंग्रजी) Shri Gunaji	४-००
(५)	,,	(Kannad) N. S. Anantha Raum	३-००
(६)	Glimpes of Indian Spirituality-by	Pradhan	१-००
(७)	Glimpes of Indian Spirituality (Telgu)		१-००
(८)	श्री साईलीलामृत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-००
(९)	साईबाबा-अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. धोंड	२-००
(१०)	साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(११)	सगुणोपासना (मराठी)	श्री. भीष्म	००-२५
(१२)	,,	(गुजराथी लिपीत) श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	श्री रुद्राध्याय ११ वा (मराठी)	श्री. दाभोळकर	००-१२
(१४)	कीर्तन पंचक (मराठी)	श्री. देव	१-५०
(१५)	शीलधी (मराठी)	डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१६)	श्री साईगीतांजलि (मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(१७)	Guide to Shirdi (English)		००-१२
(१८)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)		००-२०

व्ही. पी. ची पद्धत नाही.

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

(1)	Baba sitting on Stone $9\frac{1}{2}'' \times 13\frac{1}{2}''$ medium	00-37
(2)	,, ,, in Dwarkamai $9\frac{1}{2}'' \times 13\frac{1}{2}''$ medium	00-50

Other different poses of Sai baba in colour according to different sizes varying in prices.

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 50 nP. for No. 1 Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from (मागवा) :

1. Receiver Shri Sai Baba Sansthan,

P. O. Shirdi., Dst. Ahmednagar.

2. Sai Baba Office ' Sai Niketan,'

Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14.